

บทที่ 2

วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาวិเคราะห์นโยบายและการใช้สื่อของกรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อมใน
ที่นี่เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) ที่มุ่งศึกษาวิเคราะห์โครงสร้างขององค์กรและ
แนวทางในการดำเนินนโยบายการใช้สื่อโดยใช้แนวคิดทฤษฎีทางสังคมศาสตร์ ในบทนี้ จึงได้มี
การประมวลวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องไว้ 2 ส่วน ประกอบด้วย

1. ความเป็นมาและโครงสร้างองค์กรของกรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม
2. แนวคิดทฤษฎีที่ใช้ในการศึกษาประกอบด้วย
 - แนวคิดทฤษฎีนโยบายสาธารณะ
 - แนวคิดทฤษฎีหน้าที่นิยม
 - แนวคิดทฤษฎีองค์ประกอบการสื่อสาร
 - แนวคิดทฤษฎีเนื้อหาสารและความหมาย
 - แนวคิดทฤษฎีการรับรู้และทัศนคติ

1. ความเป็นมาและโครงสร้างองค์กรของกรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม

1.1 ประวัติ

กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อมเป็นหน่วยงานระดับกรม ก่อตั้งเมื่อ พ.ศ. 2535
อันเป็นผลสืบเนื่องมาจากการประกาศใช้พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม
แห่งชาติ พ.ศ. 2535 และยกเลิกพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ
พ.ศ. 2518 ทำให้มีการยุบสำนักงานคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี และ
ก่อตั้งส่วนราชการใหม่เป็น 3 กรม ได้แก่ กรมควบคุมมลพิษ สำนักงานนโยบายและแผน
สิ่งแวดล้อม และกรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม ภายใต้กระทรวงวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และ
สิ่งแวดล้อม โดยในส่วนของกรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อมได้โอนอำนาจหน้าที่และกิจการบริหาร
ส่วนราชการเดิม คือ กองสนเทศและส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม ฝ่ายวิเคราะห์สิ่งแวดล้อมจาก
ภาพถ่าย สังกัดกองนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม และศูนย์วิจัยและฝึกอบรมด้านสิ่งแวดล้อม
สังกัดกองมาตรฐานคุณภาพสิ่งแวดล้อม พร้อมทั้งตราพระราชกฤษฎีกาแบ่งส่วนราชการใหม่ ของ
กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม คือ พระราชกฤษฎีกาการแบ่งส่วนราชการใหม่

ของกรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม กระทรวงวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม พ.ศ. 2535 ต่อมาในปี พ.ศ. 2545 ได้มีการปรับปรุงแบ่งส่วนราชการใหม่อีกครั้งหนึ่ง ทำให้กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อมได้โอนย้ายไปสังกัดกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมาจนถึงปัจจุบัน

กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม ดำเนินนโยบายภายใต้กรอบตามที่พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม พ.ศ. 2535 กำหนดไว้ โดยเน้นไปยังหลักนโยบาย 3 ด้าน คือ การส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม การสนับสนุนการมีส่วนร่วมของประชาชน และการสนับสนุนองค์การภาคเอกชนด้านสิ่งแวดล้อม

1.2 ประเภทองค์กร

กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม เป็นหน่วยงานภาครัฐประเภทราชการพลเรือนระดับกรม แบ่งออกเป็นหน่วยงานระดับกองอีก 5 กอง และตั้งอยู่ที่ 49 พระราม 6 ซอย 30 พญาไท กรุงเทพมหานคร 10400 โทรศัพท์ 0-2278-8400-19 และเว็บไซต์หลักขององค์กร ได้แก่ www.deqp.go.th

1.3 ปรัชญา พันธกิจ วิสัยทัศน์ นโยบายขององค์กร

1.3.1 ปรัชญา

ปรัชญาแนวทางการดำเนินงานของกรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม คือ การเป็นสื่อกลางหรือส่งเสริมความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งแวดล้อม คือ การให้คนมีความรู้ความเข้าใจ มีส่วนร่วม และมีจิตสำนึกเพิ่มขึ้น ต่อมาคนเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม ผลิตมลพิษลดลง ซึ่งช่วยรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เป็นผลให้คุณภาพสิ่งแวดล้อมและระดับคุณภาพชีวิตดีขึ้น

1.3.2 พันธกิจ

- 1) ส่งเสริม เผยแพร่และประชาสัมพันธ์เพื่อสร้างจิตสำนึกและการมีส่วนร่วมด้านสิ่งแวดล้อม
- 2) รวบรวม จัดทำ และให้บริการข้อมูล ข้อเสนอแนะด้านสิ่งแวดล้อมด้วยเทคโนโลยีต่างๆ ในฐานะศูนย์ข้อมูล ข้อเสนอแนะด้านสิ่งแวดล้อม
- 3) ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในการสงวน บำรุงรักษา และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อม และความหลากหลายทางชีวภาพอย่างสมดุลและยั่งยืน รวมทั้งเป็นศูนย์ป้องกันไกล่เกลี่ยกรณีพิพาทด้านสิ่งแวดล้อม

4) ประสานและเสนอแนะแผน และมาตรการในส่งเสริม เผยแพร่ และ ประชาสัมพันธ์ การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม

5) ศึกษา วิจัย พัฒนา ถ่ายทอดและส่งเสริมเทคโนโลยีและการจัดการด้าน สิ่งแวดล้อม รวมทั้งเป็นศูนย์เทคโนโลยีสะอาด และศูนย์ปฏิบัติการอ้างอิงด้านสิ่งแวดล้อม

6) ปฏิบัติการอื่นใดตามที่กฎหมายกำหนดให้เป็นอำนาจหน้าที่ของกรม หรือตามที่กระทรวงหรือคณะรัฐมนตรีมอบหมาย

1.3.3 วิสัยทัศน์

เป็นองค์กรหลักในการส่งเสริม สนับสนุนประชาชนทุกภาคส่วนให้มี จิตสำนึกและมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพื่อคุณภาพชีวิตที่ดีและ การพัฒนาอย่างยั่งยืน

1.3.4 นโยบายขององค์กร

กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม ดำเนินนโยบายภายใต้กรอบตามที่ พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม พ.ศ. 2535 กำหนดไว้ โดยเน้นไปยังหลัก นโยบาย 3 ด้าน คือ การส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม การสนับสนุนการมีส่วนร่วมของ ประชาชน และการสนับสนุนองค์กรภาคเอกชนด้านสิ่งแวดล้อม ซึ่งนโยบายทั้ง 3 ด้าน ดังกล่าว สะท้อนให้เห็นแนวทางการดำเนินงานที่มีลักษณะของการสื่อสารมวลชน เนื่องจากกรมส่งเสริม คุณภาพสิ่งแวดล้อมต้องพยายามหาแนวทางเข้าถึงประชาชน และให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการ ดำเนินกิจกรรมด้านการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

มาตราสำคัญ ที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินงานของกรมส่งเสริมคุณภาพ สิ่งแวดล้อมที่ระบุไว้ในพระราชบัญญัติ (กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม, 2547: 2-3) มีดังนี้

มาตรา 6 เพื่อประโยชน์ในการร่วมกันส่งเสริมและรักษาคุณภาพ สิ่งแวดล้อมของชาติ บุคคลอาจมีสิทธิและหน้าที่ ดังต่อไปนี้

1). การได้รับทราบข้อมูล และข่าวสารจากทางราชการ ในเรื่องเกี่ยวกับการ ส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม เว้นแต่ข้อมูลหรือข่าวสารที่ทางราชการถือว่าเป็น ความลับเกี่ยวข้องกับการรักษาความมั่นคงแห่งชาติ หรือเป็นความลับเกี่ยวกับสิทธิส่วนบุคคลสิทธิ ในทรัพย์สิน หรือสิทธิในทางการค้า หรือกิจกรรมของบุคคลใดที่ได้รับการคุ้มครองตามกฎหมาย

2) การได้รับชดใช้ค่าเสียหายหรือค่าทดแทนจากรัฐ ในกรณีที่ได้รับค่าเสียหายจาก ภัยอันตรายที่เกิดจากการแพร่กระจายของมลพิษหรือภาวะมลพิษ อันมีสาเหตุมาจากกิจการหรือโครงการใดที่ริเริ่มสนับสนุน หรือดำเนินการโดยส่วนราชการหรือรัฐวิสาหกิจ

3) การร้องเรียนกล่าวโทษผู้กระทำผิดต่อเจ้าพนักงานในกรณีที่ได้พบเห็นการกระทำใดๆ อันเป็นการละเมิด หรือฝ่าฝืนกฎหมายเกี่ยวกับการควบคุมมลพิษหรือการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

4) การให้ความร่วมมือและช่วยเหลือเจ้าพนักงานในการปฏิบัติหน้าที่ที่เกี่ยวข้องกับ การส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม

5) การปฏิบัติตามพระราชบัญญัตินี้ หรือกฎหมายอื่นที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมโดยเคร่งครัด ทั้งนี้ ตามที่พระราชบัญญัตินี้หรือกฎหมายว่าด้วยการนั้นบัญญัติไว้

มาตรา 7 เพื่อเป็นการสนับสนุนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการส่งเสริม และรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม ให้องค์กรเอกชนซึ่งมีฐานะเป็นนิติบุคคลตามกฎหมายไทย หรือกฎหมายต่างประเทศที่มีกิจกรรมเกี่ยวข้องโดยตรงกับการคุ้มครองสิ่งแวดล้อม หรืออนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และมีได้มีวัตถุประสงค์ในทางการเมือง หรือมุ่งคำหากำไรจากการประกอบกิจกรรมดังกล่าว มีสิทธิขอจดทะเบียนเป็นองค์กรเอกชน ด้านการคุ้มครองสิ่งแวดล้อมและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ต่อกระทรวงวิทยาศาสตร์เทคโนโลยี และสิ่งแวดล้อม ตามหลักเกณฑ์วิธีการ และเงื่อนไขที่กำหนดในกฎกระทรวง

มาตรา 8 องค์กรเอกชนที่ได้จดทะเบียนตามมาตรา 7 แล้ว อาจได้รับการช่วยเหลือหรือได้รับการสนับสนุนจากทางราชการในเรื่องดังต่อไปนี้

1) การจัดให้มีอาสาสมัครเพื่อช่วยเหลือการปฏิบัติงานของเจ้าพนักงานตามพระราชบัญญัตินี้ หรือตามกฎหมายอื่นที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม

2) การประชาสัมพันธ์ เผยแพร่ข้อมูลหรือข่าวสาร เพื่อสร้างจิตสำนึกของสาธารณชนที่ถูกต้อง เกี่ยวกับการคุ้มครองสิ่งแวดล้อมและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

3) การช่วยเหลือประชาชนในพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่ง ริเริ่มโครงการหรือกิจกรรมเพื่อ คุ้มครองสิ่งแวดล้อมและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่นั้น

- 4) การศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการคุ้มครองสิ่งแวดล้อมและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และเสนอแนะความคิดเห็นต่อรัฐบาลหรือส่วนราชการที่เกี่ยวข้อง
 - 5) การให้ความช่วยเหลือทางกฎหมายแก่ประชาชน ผู้ได้รับอันตรายหรือความเสียหายจากภาวะมลพิษ อันเกิดจากการรั่วไหล หรือแพร่กระจายของมลพิษ รวมทั้งเป็นผู้แทนในคดีที่มีการฟ้องต่อศาลเพื่อเรียกร้องค่าสินไหมทดแทน หรือค่าเสียหายให้แก่ผู้ที่ได้รับอันตรายหรือเสียหายนั้นด้วย
 - 5) ให้คณะกรรมการกองทุนสามารถพิจารณาจัดสรรเงินทุนอุดหนุนหรือเงินกู้ แก่องค์กรเอกชนที่จดทะเบียนเพื่อสนับสนุนกิจกรรมตามที่เห็นสมควร
- จากมาตรา 6 – 8 ของพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม พ.ศ. 2535 ได้รับรองบทบาทของกรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อมในฐานะหน่วยงานราชการที่เป็นกลไกภาครัฐในการสื่อเพื่อส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม

2. แนวคิดทฤษฎีที่ใช้ในการศึกษา

เนื่องจากการศึกษาในที่นี้ ได้ใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ที่วิเคราะห์ทั้งโครงสร้างหน้าที่ขององค์กร ไปจนถึงกระบวนการสื่อสารและวัตถุประสงค์ของการใช้สาร ดังนั้น จึงนำแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องและเหมาะสมกับการใช้เป็นเครื่องมือในการศึกษาวิเคราะห์ที่สำคัญ 5 กลุ่มมาเป็นกรอบในการศึกษา ดังนี้

กลุ่มแรก คือแนวคิดทฤษฎีนโยบายสาธารณะที่เป็นแนวทางการศึกษาวิเคราะห์วัตถุประสงค์ในการดำเนินนโยบายในการใช้สื่อของรัฐบาล มาสู่แนวทางในการเลือกสรรการเลือกใช้สื่อและสาร เพื่อให้เกิดประสิทธิผลในการนำเสนอต่อกลุ่มเป้าหมายต่างๆ

กลุ่มที่สอง คือแนวคิดทฤษฎีหน้าที่นิยามที่ว่าด้วยการทำหน้าที่ของสื่อในลักษณะต่างๆ โดยในการศึกษาในที่นี้ เน้นการใช้กรอบแนวคิดทฤษฎีในแนวใหม่ที่เรียกว่าวารสารศาสตร์เชิงนิเวศ (eco journalism) หรือ นิเวศนิเทศ (eco-communication) ที่ให้ความสำคัญกับกระแสการตื่นตัวด้านสิ่งแวดล้อมในโลกปัจจุบัน ที่พิจารณาว่าสื่อต้องทำหน้าที่แสดงข่าวสารด้านสิ่งแวดล้อมไปสู่มวลชน และประเด็นด้านสิ่งแวดล้อมในปัจจุบันกลายเป็นปัจจัยขับเคลื่อนความสำเร็จและการทำงานของสื่อมวลชนในยุคโลกาภิวัตน์ด้วย

กลุ่มที่สาม คือทฤษฎีว่าด้วยองค์ประกอบด้านสื่อสาร ที่ประกอบด้วย ผู้ส่งสาร สาร ช่องทางในการใช้สื่อ และผู้รับ ทฤษฎีในกลุ่มนี้ได้เน้นกระบวนการการเคลื่อนที่ของสารจากผู้ส่งสารไปยังผู้รับสาร และประสิทธิภาพและประสิทธิผลของกระบวนการในการส่งสาร

กลุ่มที่สี่ คือทฤษฎีว่าด้วยเนื้อหา/สาร และความหมาย เป็นแนวคิดทฤษฎีที่ใช้วิเคราะห์เจาะลึกในส่วนของเนื้อหา ซึ่งจะใช้วิเคราะห์สื่อและสารที่มีลักษณะน่าสนใจ เฉพาะที่กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อมใช้เผยแพร่ไปสู่ประชาชน

กลุ่มที่ห้า ทฤษฎีว่าด้วยการรับรู้และทัศนคติ ซึ่งจะใช้วิเคราะห์แสดงผลที่คาดหวัง หรือวัตถุประสงค์ในการใช้สื่อ ว่ามีผลต่อแนวคิดและพฤติกรรมของผู้รับสารอย่างไร

2.1 ทฤษฎีนโยบายสาธารณะ (Public Policy Theory)

แนวคิดเบื้องต้นเกี่ยวกับนโยบายสาธารณะคือ เป็นการดำเนินกิจกรรมของภาครัฐบาล การตัดสินใจดำเนินการของรัฐบาล การจัดสรรทรัพยากรทั้งหมดในเกิดประโยชน์ต่อประชาชน นโยบายสาธารณะต้องมองถึงขั้นตอนการนำนโยบายไปปฏิบัติ ว่าเป็นไปตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดหรือไม่ ดังมีคำกล่าวว่า “ถ้าไม่มีนโยบาย ก็ไม่มีการบริหาร และถ้าบริหารไม่ดี นโยบายนั้นก็ว่างเปล่าไม่มีความหมาย” อีรา ชาร์คันสกี (Ira Sharrkansky, อ้างใน Kingdon, 2002) ได้ให้นิยามนโยบายสาธารณะว่า กิจกรรมที่กระทำโดยรัฐบาลรวมทั้งข้อกำหนดและระเบียบในการควบคุมและกำกับกับการดำเนินกิจกรรมของปัจเจกบุคคลและนิติบุคคลทั้งหมด ตลอดจนการดำเนินงานของหน่วยงานของรัฐ นโยบายสาธารณะยังหมายรวมถึงการเฉลิมฉลองของรัฐพิธีต่างๆ นอกจากนโยบายสาธารณะจะครอบคลุมกิจกรรมภายในประเทศทั้งหมดแล้ว ยังครอบคลุมกิจกรรมต่างประเทศทั้งหมดอีกด้วย

โทมัส ดาย (Thomas R. Dye, อ้างใน Sabatier, 2007) ระบุว่า นโยบายสาธารณะ คือ สิ่งที่รัฐบาลเลือกจะกระทำหรือไม่กระทำ ในส่วนที่รัฐบาลเลือกที่จะกระทำจะครอบคลุมกิจกรรมต่างๆ ทั้งหมดของรัฐบาล ทั้งกิจกรรมที่เป็นกิจวัตรประจำและกิจกรรมที่เกิดขึ้นโอกาสพิเศษต่างๆ โดยสิ่งที่รัฐบาลเลือกที่จะกระทำหรือไม่กระทำ อาจส่งผลกระทบทั้งทางบวกและทางลบต่อการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมได้

เจมส์ แอนเดอร์สัน (James E. Anderson, อ้างใน Sabatier, 2007) วิเคราะห์ว่า นโยบายสาธารณะ คือ ชุดของข้อเสนอของการกระทำซึ่งมีองค์ประกอบหลายประการ ได้แก่ ผู้กระทำหรือชุดของผู้กระทำที่จะต้องรับผิดชอบในการแก้ไขปัญหาที่เกี่ยวข้องของสังคม โดยมีจุดมุ่งหมายชัดเจนว่าสิ่งใดที่จะต้องกระทำให้สำเร็จ มิใช่สิ่งที่รัฐบาลเพียงแต่ตั้งใจจะกระทำหรือเสนอให้กระทำเท่านั้น

ดังนั้น องค์ประกอบของความหมายนโยบายสาธารณะจึงมีดังนี้

- 1) กิจกรรมที่รัฐบาลเลือกกระทำหรือไม่กระทำ
- 2) การใช้อำนาจของรัฐในการจัดสรรกิจกรรมเพื่อตอบสนององค์านิยมของสังคม

3) ผู้มีอำนาจในการกำหนดนโยบายสาธารณะได้แก่ ผู้นำทางการเมือง ฝ่ายบริหาร ฝ่ายนิติบัญญัติ ฝ่ายตุลาการ พรรคการเมือง สถาบันราชการ ข้าราชการและประมุขของประเทศ

4) กิจกรรมที่รัฐบาลเลือกที่จะกระทำต้องเป็นชุดของการกระทำที่มีแบบแผน ระบบและกระบวนการอย่างชัดเจน เป็นการกระทำที่มีการสานต่ออย่างสม่ำเสมอและต่อเนื่อง

5) กิจกรรมที่รัฐบาลเลือกที่จะกระทำต้องมีเป้าหมาย วัตถุประสงค์หรือจุดมุ่งหมายเพื่อตอบสนองความต้องการของประชาชนจำนวนมาก

6) กิจกรรมที่ต้องกระทำให้ปรากฏเป็นจริง มิใช่เป็นเพียงการแสดงเจตนารมณ์หรือความตั้งใจที่จะกระทำด้วยคำพูดเท่านั้น

7) กิจกรรมที่เลือกกระทำต้องมีผลลัพธ์ในการแก้ไขปัญหาที่สำคัญของสังคม ทั้งปัญหาความขัดแย้งหรือความร่วมมือของประชาชน

8) การตัดสินใจกระทำเพื่อผลประโยชน์ของประชาชนจำนวนมาก มิใช่การตัดสินใจเพื่อประโยชน์เฉพาะบุคคล และเป็นชุดของการตัดสินใจที่เป็นระบบ มิใช่การตัดสินใจแบบเอกเทศ

9) การเลือกทางเลือกที่จะกระทำ โดยพิจารณาจากผลการวิเคราะห์ทางเลือกที่เหมาะสมที่สุด ทั้งทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม

10) กิจกรรมที่ครอบคลุมทั้งกิจกรรมภายในประเทศและระหว่างประเทศ

11) กิจกรรมที่รัฐบาลเลือกที่จะกระทำหรือไม่กระทำ อาจก่อให้เกิดผลทั้งทางบวกและทางลบต่อสังคม

12) กิจกรรมที่ขอบด้วยกฎหมาย

การวิเคราะห์องค์ประกอบของนโยบายสาธารณะ วิเคราะห์จากปัจจัยที่เกี่ยวข้องได้หลายประการ ดังนี้

1) ปัจจัยที่เป็นองค์ประกอบพื้นฐาน (Fundamental Factors) ประกอบด้วยปัจจัยที่เกี่ยวข้องโครงสร้างของสังคม ความเข้าใจและผลประโยชน์ของประชาชน ที่จะมีส่วนให้นโยบายต่างๆ ได้รับการยอมรับ รวมทั้งปัจจัยด้านองค์การรัฐผู้ปฏิบัตินโยบายที่ต้องได้รับความไว้วางใจว่ามีความรู้ความสามารถและเหตุผลในเรื่องนั้น รวมทั้งปัจจัยที่เกี่ยวกับข้อมูลเอกสารต่างๆ ถือว่าเป็นข้อมูลสำคัญ สถิติข้อมูลต่างๆ ที่ใช้ประกอบการตัดสินใจในกำหนดนโยบายสาธารณะที่จะพัฒนามาจากข้อมูลเอกสารทั้งปฐมภูมิและทุติยภูมิ เมื่อพิจารณาจากปัจจัยดังกล่าว กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อมจึงเป็นองค์การรัฐบาลจัดตั้งขึ้น เพื่อทำหน้าที่ปฏิบัติตามแผนนโยบายสาธารณะในด้านสิ่งแวดล้อม

2) ปัจจัยที่เป็นสภาพแวดล้อม (Environment Factors) เป็นประเด็นสำคัญที่จะมีอิทธิพลและปฏิสัมพันธ์ต่อการทำงานขององค์การที่ดำเนินนโยบายสาธารณะ จากที่กล่าวมาแล้ว การตื่นตัวเรื่องสิ่งแวดล้อมในสภาพแวดล้อมทางสังคมในช่วงหลายปีที่ผ่านมา มีส่วนช่วยให้การดำเนินนโยบายสาธารณะของรัฐมีการขยายผลมากขึ้น และมีการใช้สื่อต่างๆ เป็นจำนวนมาก ผ่านกลไกที่หลากหลาย รวมทั้งองค์กรหลักด้านส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม อย่างกรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม

3) ปัจจัยทางการเมืองและวัฒนธรรมทางการเมือง (Political and Political Cultural Factors) การเมืองจะเป็นแหล่งสนับสนุนและได้รับผลกระทบจากนโยบาย มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจในการกำหนดนโยบาย ถ้ามองในแง่ของวัฒนธรรมทางการเมืองแล้วจะขึ้นอยู่กับค่านิยมของคนในสังคมที่มีต่อการเมืองอย่างไร เช่นการชูประเด็นหาเสียงของพรรคการเมืองเพื่อให้ได้รับชัยชนะในการเลือกตั้ง เป็นตัวสะท้อนในการกำหนดนโยบาย ในการเมืองที่ผ่านมาในยุคหลังสิ่งแวดล้อมเริ่มเป็นประเด็นที่ได้รับการยึดโยงเข้าสู่ข้อเสนอในนโยบายทางการเมืองของผู้สมัครรับเลือกตั้ง โดยเฉพาะการเมืองท้องถิ่น อาทิ การเลือกตั้งผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร ดังนั้น ข้อเสนอที่ผ่านการหาเสียงทางการเมืองก็มีส่วนให้เกิดนโยบายสาธารณะในการปฏิบัติของภาครัฐตามมา เช่นการปลูกป่า การแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อม การกำจัดขยะ การเพิ่มพื้นที่สีเขียว เป็นต้น

4) ปัจจัยทางเศรษฐกิจ (Economic Factors) ภาวะเศรษฐกิจเป็นตัวกำหนดความต้องการของประชาชน การดำเนินนโยบายของรัฐบาลก็เพื่อแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจให้กับประชาชน และมักเข้ามาเกี่ยวข้องกับการรณรงค์เพื่อรักษาสิ่งแวดล้อมด้วย เนื่องจากประเทศยังต้องมีการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง บนพื้นฐานของการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ในขณะที่ประชาชนก็ยังต้องการมีความอยู่ดีกินดี มีการบริโภค ดังนั้น แนวนโยบายสาธารณะจึงมักตั้งอยู่บนแนวคิดเรื่องการพัฒนาเศรษฐกิจเป็นพื้นฐานหลัก แต่แนวคิดด้านการส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมจะเข้ามาถ่วงดุล ก่อให้เกิดแนวนโยบายที่มุ่งไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน ซึ่งช่วยสนับสนุนให้การใช้สื่อเพื่อส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมสามารถดำเนินไปได้อย่างมีประสิทธิภาพ ในขณะที่นโยบายด้านการพัฒนาเศรษฐกิจก็ยังคงได้รับความสำคัญ

5) ปัจจัยทางสังคม (Social Factors) ปัจจัยทางสังคม เช่น ค่านิยม วัฒนธรรม ครอบครัว จำนวนประชากร มีส่วนกำหนดนโยบายสาธารณะเช่นเดียวกัน การวิเคราะห์โครงสร้างทางสังคมจะช่วยให้การพิจารณากำหนดนโยบายสาธารณะสามารถพัฒนากลยุทธ์ที่มีประสิทธิภาพได้ อาทิ สังคมไทย เป็นสังคมยังคงมีสัดส่วนของประชากรในวัยเด็กมาก ในขณะเดียวกันสถาบันครอบครัวก็ยังคงมีความแน่นแฟ้นเมื่อเปรียบเทียบกับสังคมตะวันตก ดังนั้น

นโยบายสาธารณะในด้านสิ่งแวดล้อมจึงสามารถมุ่งเน้นไปยังกลุ่มเยาวชน เพื่อพัฒนาให้เป็นคนรุ่นใหม่ที่ได้ใส่ใจสิ่งแวดล้อม และสามารถถ่ายทอดแนวคิดไปยังสมาชิกในครอบครัวได้

6) ปัจจัยทางด้านเทคโนโลยี (Technological Factors) มีความสำคัญในการส่งเสริมการเผยแพร่นโยบายสาธารณะ โดยเฉพาะในกรณีของการเผยแพร่นโยบายด้านสิ่งแวดล้อม เทคโนโลยีด้านการสื่อสารที่สามารถเปิดช่องทางให้ผู้รับสารสามารถเปิดรับแนวนโยบายสาธารณะได้อย่างรวดเร็ว สามารถถ่ายทอดให้แนวคิดและข่าวสารที่สอดคล้องกับการดำเนินนโยบายเคลื่อนไหวไปยังกลุ่มเป้าหมายได้อย่างรวดเร็ว ดังเช่น การใช้สื่อวิทยุโทรทัศน์ โทรศัพท์ และอินเทอร์เน็ต ซึ่งกลายเป็นสื่อหลักในโลกยุคโลกาภิวัตน์ ได้ช่วยการเผยแพร่แนวนโยบายสาธารณะผ่านองค์กรของรัฐ ซึ่งในที่นี้หมายถึงกรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อมมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

แนวทางในการศึกษา นโยบายสาธารณะแบ่งเป็น 2 แนวทางคือ

1) การศึกษานโยบายสาธารณะเชิงพรรณนา (Descriptive Approach) เป็นการศึกษาเกี่ยวกับตัวนโยบายและกระบวนการของนโยบายที่มีการแปลงไปสู่การปฏิบัติผ่านการดำเนินการขององค์กรที่รัฐจัดตั้งขึ้น แนวทางนี้ จะมีการศึกษาเนื้อหาสาระนโยบาย (Policy Content) ศึกษาความเป็นมา สาเหตุ รวมทั้งวิธีดำเนินการนโยบาย กระบวนการนโยบาย (Policy Process) อธิบายว่านโยบายนั้นกำหนดขึ้นมาอย่างไร มีขั้นตอนอะไร และในแต่ละขั้นตอนมีผู้ใดหรือองค์กรใดเข้ามาเกี่ยวข้อง การศึกษาปัจจัยที่เป็นตัวกำหนดนโยบาย (Policy Determinants) และผลผลิตนโยบาย (Policy Outputs) เป็นการทำความเข้าใจว่าปัจจัยอะไรบ้างเป็นตัวกำหนดนโยบายและผลผลิตของนโยบายเป็นอย่างไร รวมทั้งศึกษาเกี่ยวกับผลลัพธ์ (Policy Outcome) และผลกระทบของนโยบาย (Policy Impact)

2) การศึกษานโยบายเชิงเสนอแนะ (Prescriptive Approach) เป็นการศึกษาวิเคราะห์ผลของการดำเนินนโยบาย ผ่านตัวแบบขององค์กรของรัฐ ในรูปกิจกรรมสาธารณะขององค์กรรัฐ เพื่อเสนอแนะแนวทางในการปรับปรุงนโยบายให้มีการดำเนินงานที่มีประสิทธิภาพมากขึ้น ด้วยการศึกษารวบรวมข่าวสารต่างๆ ที่ใช้ทั้งในการกำหนดและในการดำเนินนโยบาย มีการจัดเก็บวิเคราะห์ข้อมูลและกระบวนการในการดำเนินนโยบายและสนับสนุนนโยบาย (Policy Advocacy) โดยผลการวิเคราะห์จะนำมาเป็นแนวทางในการเสนอแนะการพัฒนาปรับปรุงตัวนโยบาย หรือกลยุทธ์ในการดำเนินการตามนโยบาย

ดังนั้นแนวคิดด้านนโยบายสาธารณะจะนำมาเป็นกรอบในการวิเคราะห์แนวนโยบายด้านสิ่งแวดล้อมของรัฐบาล ที่ถ่ายทอดผ่านการดำเนินงานของกรมส่งเสริมคุณภาพ

สิ่งแวดล้อม รวมทั้งช่วยเป็นกรอบในการเสนอแนะการปรับปรุงการดำเนินงานด้านการส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมให้ดียิ่งขึ้นต่อไป

2.2 แนวคิดทฤษฎีหน้าที่นิยม (Functionalism)

ทฤษฎีหน้าที่นิยม เป็นแนวคิดที่กล่าวถึงหน้าที่ของสื่อในกระบวนการถ่ายทอดสาร ซึ่งในที่นี้หมายถึงการส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม แนวคิดดังกล่าวสามารถศึกษาการทำหน้าที่ขององค์กรสื่อ เพื่อที่เกี่ยวข้องกับการตอบสนองความต้องการอยู่ 3 รูปแบบ คือ หากตอบสนองอย่างถูกต้อง ก็เป็นการทำหน้าที่ ตอบสนองไม่ถูกหรือไม่ตอบสนอง ก็คือไม่ทำหน้าที่ และถ้าตอบสนองผิดจากที่ต้องการ ก็เป็นการทำหน้าที่ผิดไป นอกจากนั้น ยังเกี่ยวข้องกับการหน้าที่อย่างเปิดเผยหรือแฝงเร้นด้วย การทำหน้าที่เปิดเผย นั้นเกิดมาจากการประเมินความต้องการของฝ่ายผู้ส่งสาร แต่หากผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นจริงจากฝ่ายผู้รับสารที่ผู้ส่งไม่ได้คาดคิดมาก่อน คือหน้าที่แฝงเร้น เมื่อเกิดความต้องการขึ้นมาอย่างหนึ่ง ภาพรวมของแนวคิดจากทฤษฎีนี้ เป็นการพัฒนาแนวคิดจากนักคิดทางสังคมวิทยา ที่ศึกษาสังคมเป็นองค์ประกอบของโครงสร้างและหน้าที่ โดยการมองว่าสังคมเหมือนองค์ประกอบของสิ่งมีชีวิต ที่มีองค์ประกอบที่ทำหน้าที่แตกต่างกันออกไป และสามารถวิวัฒนาการได้

ออกุส ก็องต์ (Auguste Comte อ้างในกาญจนา แก้วเทพ, 2547) เป็นนักคิดคนแรกที่ได้ริเริ่มแนวคิดด้านหน้าที่นิยมขึ้น จากสามเสาหลักพื้นฐาน ได้แก่

1. ความก้าวหน้าของสังคม ที่พัฒนามาจากแนวคิดวิวัฒนาการของชาร์ล ดาร์วิน ที่ว่าสิ่งซึ่งมาทีหลังจะดีกว่าสิ่งซึ่งมาก่อนหน้าเสมอ

2. ความเป็นระเบียบของสังคม สถาบันย่อย เป็นส่วนประกอบของสถาบันใหญ่ ทั้งหมด การไม่สมบูรณ์ หรือไม่สมดุล หรือการเกิดปัญหาในสถาบันย่อย ย่อมทำให้เกิดผลกระทบต่อนักสถาบันใหญ่

3. การปฏิเสธแนวทางศึกษา การศึกษาทางสังคม จะต้องพิจารณาจากการทำหน้าที่ ความสัมพันธ์เชื่อมโยงระหว่างปรากฏการณ์ทางสังคมและสถาบันทางสังคม

ก็องต์ให้ความสำคัญกับองค์การ และการจัดการทางสถาบัน หรือองค์การปกครอง ซึ่งนั่นหมายถึงสถาบันหรือองค์กรที่เกี่ยวข้องมีส่วนต่อการทำหน้าที่ในการสื่อสาร กรณีของกรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม จึงเป็นองค์กรหรือสถาบัน ที่รัฐจัดตั้งขึ้น เพื่อทำหน้าที่สื่อสารด้านสิ่งแวดล้อม และการใช้สื่อของกรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม ย่อมมีผลต่อปรากฏการณ์ทางสังคม และการมีส่วนร่วมของสถาบันต่างๆ ในสังคมด้วย

แนวคิดทฤษฎีสำคัญ ที่รองรับเหตุผลได้อย่างชัดเจนว่าทำไมต้องมีการจัดตั้งสถาบันเพื่อเป็นหน่วยงานโดยตรงที่ทำหน้าที่ด้านการใช้สื่อเพื่อสิ่งแวดล้อม คือแนวคิดกลุ่มหน้าที่นิยม ที่เรียกว่าวารสารศาสตร์เชิงนิเวศ (Ecological Journalism) หรือนิเวศนิเทศศาสตร์ (Ecological Mass Communication) ที่เน้นแนวทางขององค์กรสื่อและองค์กรที่มีบทบาทด้านสิ่งแวดล้อม ต้องทำหน้าที่หลายอย่าง จากการเป็นผู้บอก (Informer) ผู้ให้การศึกษา (Educator) ผู้ปลูกฝังลัทธินิเวศ (Eco-indoctriner) ผู้รณรงค์ (Campaigner) ไปจนถึงการเป็นผู้ขับเคลื่อนเรียกร้อง (Mobilizer)

สมควร กวียะ (2537) ได้ชี้ชัดว่า นักวารสารศาสตร์หรือนักนิเทศศาสตร์ต้องไม่ใช่เครื่องมือของนักธุรกิจการเมือง และนักธุรกิจอุตสาหกรรมที่ต้องการใช้สื่อประชาสัมพันธ์ เพื่อให้ตนเองถูกวิพากษ์ต่อการกระทำ หรือธุรกรรมที่ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม นักนิเทศศาสตร์จำนวนมากจึงให้ความสนใจกับนิเวศนิเทศไม่ทางใดก็ทางหนึ่ง เมื่อตระหนักดีว่าการเจริญเติบโตของสังคมมนุษย์ ในที่สุดแล้ว ย่อมส่งผลกระทบต่อความยั่งยืนของสิ่งแวดล้อม

แมทเทอร์ลาร์ต (Matterlart, 1998) จากสำนักชิคาโกและนิเวศวิทยามนุษย์ ได้ให้ความสำคัญกับเรื่องสิ่งแวดล้อมและมนุษย์ เป็นอย่างมาก เขาได้มีทัศนะเกี่ยวกับพลวัตของสังคมว่า ประชากรที่รวมตัวขึ้นในพื้นที่หนึ่งอาณาเขตหนึ่ง และประชากรเหล่านั้นมีความสัมพันธ์พึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน โดยมีความเกี่ยวข้องทั้ง การต่อสู้แข่งขัน ความขัดแย้ง การปรับตัว และการผสมผสานกลมกลืน เพื่อให้สามารถอยู่ได้ในสังคม การต่อสู้และแข่งขันในสังคมเมือง ในด้านสังคมได้ส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศของชนบท ดังจะเห็นได้จากความพยายามย้ายการลงทุนของคนในเมืองออกไปสู่ชนบท เพื่อหาทุนซึ่งหมายถึงทรัพยากรธรรมชาติที่จะเป็นวัตถุดิบ ที่ดิน แรงงาน เพื่อพัฒนาไกลในสังคม ปรากฏการณ์นี้เกิดขึ้นในลักษณะของการขยายตัว ไปพร้อมๆ กับการขยายของเมือง จนไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ โรเบิร์ต พาร์ค (Park, 1936 อ้างใน Baran, 2003) ได้ให้นิยามของคำว่า ความสัมพันธ์ของนิเวศวิทยามนุษย์ เป็นการต่อสู้ระหว่าง ความสมดุล กับวิกฤต นั่นหมายถึงปรากฏการณ์ที่หากมนุษย์ใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติโดยไม่รักษาความสมดุลธรรมชาติให้พอเหมาะพอควร ก็จะเป็นการเร่งเร้าให้เกิดภาวะวิกฤตจนในที่สุด ภาวะวิกฤตก็จะทำลายมนุษย์

ในปี 2535 การประชุมสุดยอดด้านสิ่งแวดล้อม หรือ Earth Summit ที่จัดขึ้น ณ นครริโอ เดอ จาเนโร สหพันธสาธารณรัฐบราซิล แสดงให้ประชาคมโลกเห็นถึงความสำคัญของประเด็นด้านสิ่งแวดล้อมระหว่างประเทศ การร่วมมือในระดับโลกเพื่อต่อสู้กับปัญหาสิ่งแวดล้อมที่ทวีความรุนแรงขึ้นเรื่อยๆ ผลของการประชุมดังกล่าวถือเป็นจุดกำเนิดของการตื่นตัวในเรื่องสิ่งแวดล้อมและเกิดความตกลงระหว่างประเทศที่สำคัญ ทั้งในด้านการเปลี่ยนแปลงสภาพ

ภูมิอากาศ การอนุรักษ์ทรัพยากรความหลากหลายทางชีวภาพ และการต่อต้านการแปรสภาพเป็นทะเลทราย ความแนวคิดทางการเมือง ในเรื่องของการถ่วงดุลอำนาจ (Balance of Power) และการรักษาผลประโยชน์แห่งชาติ และค่ายอำนาจของตนตามแนวคิดเศรษฐศาสตร์การเมือง ไม่ได้เป็นประเด็นหลักชี้นำโลกและการดำเนินงานของสื่อมวลชนอีกต่อไป การเปลี่ยนแปลงของโลกในยุคสงครามเย็นพร้อมกับการล่มสลายของระบบสังคมนิยมคอมมิวนิสต์เป็นจุดเปลี่ยนของการดำเนินการด้านการใช้สื่อมวลชนด้วย กระบวนทัศน์ใหม่ที่เกิดขึ้นจากโลกยุคหลังสงครามเย็น คือ แนวคิดด้านโลกาภิวัตน์ (Globalization) และการถ่วงดุลระหว่างแนวคิดจากผลประโยชน์แห่งชาติ (National Interest) ไปยังผลประโยชน์แห่งโลก (Global Interest) ซึ่งหมายถึงว่า หากแต่ละประเทศแก่งแย่งกันเอาแต่รักษาผลประโยชน์ของตนเอง ความเสื่อมโทรมของโลกก็จะมีมากขึ้น และในที่สุดก็กลับมามีบทสนทนาของแต่ละประเทศ อาทิ การที่ประเทศหนึ่งนำขยะพิษ ไปทิ้งอีกประเทศหนึ่ง ไม่ได้ทำให้ประเทศผู้ทิ้งรอดพ้นจากภัยอันตรายของสารเคมีนั้น หรือการที่ประเทศอุตสาหกรรมเล็กใช้สารทำลายชั้นบรรยากาศในประเทศ แต่กลับส่งไปขายให้ประเทศอื่น ก็จะได้รับผลกระทบกระเทือนรุนแรงเช่นเดียวกัน ในขณะที่ภายในรัฐต่างๆ ก็เกิดการถ่วงดุลระหว่างแนวคิดด้านทุนนิยม (Capitalism) ที่ว่าด้วยการดักตวงปัจจัยการผลิตและทรัพยากรต่างๆ มาแสวงหาความมั่งคั่ง และแนวคิดด้านสิ่งแวดล้อมนิยม (Environmentalism) ที่เข้าใจปัญหาต่างๆ ที่เป็นผลของการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรเกินศักยภาพและความเหมาะสม และต้องการปลูกฝังและแสดงออกซึ่งการสงวน อนุรักษ์ ส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม เพื่อรักษา ความสมดุลทางชีวภาพและดุลยภาพสังคม (Biotic balance and social equilibrium) ในที่สุดแนวคิดใหม่มาด้วยการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development) จึงกลายเป็นกระบวนทัศน์ใหม่ที่นักสื่อสารมวลชนยุคใหม่ จำเป็นต้องยึดถือเพื่อให้ทุกภาคส่วนในสังคมตระหนักถึงความสำคัญของการดำรงอยู่ของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และสร้างพลังระเบียบแห่งสังคมให้ไปในทิศทางเดียวกัน

เอมิล เดอร์ไคม์ (Emile Durkheim, อ้างในกาญจนา แก้วเทพ 2547) ได้พูดถึงแนวคิดเรื่องพลังระเบียบของสังคม และมโนธรรมส่วนรวม โดยเขาได้มองว่า การกระทำของมนุษย์เกิดจากพลังทางสังคม พลังของสังคมมีส่วนกำหนดและผลักดันพฤติกรรมมนุษย์ สังคมใดที่มีพลังสังคมที่รุนแรงและเป็นเอกภาพ ก็มีผลต่อคนในสังคมมากเช่นนั้น อาทิ สังคมญี่ปุ่นเน้นความรักชาติ ความกระตือรือร้น ความต้องการ อย่างไรก็ตามพลังระเบียบของสังคมในด้านต่างๆ สามารถสร้างขึ้นได้ หากมีการทำหน้าที่ขององค์กรสื่อเพื่อสร้างพลังงานสังคมในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ตัวอย่างเช่น การรณรงค์เรื่องอย่าทิ้งขยะผ่านสื่อของมูลนิธิ "สื่อสร้างสรรค์" ที่สร้างตัวการ์ตูนตาวิเศษ และกลายเป็นสัญลักษณ์แห่งพลังทางสังคมที่ทำให้คนรุ่นใหม่ลดการทิ้งขยะในที่ที่ไม่

เหมาะสม และอาจถือว่า โครงการตาวีเศษ ได้ปลูกฝังโลกทัศน์ของคนรุ่นใหม่ในด้านสิ่งแวดล้อมอย่างมาก

การเข้ามามีบทบาทขององค์กรเอกชนในด้านสิ่งแวดล้อมที่ผ่านมา ยังช่วยให้การทำหน้าที่ของสื่อเกิดกลไกแสดงพลวัต ตามที่ เฮอริเบิร์ต สเปนเซอร์ (Spencer, อ้างใน Robert Richards, 1987) ได้เสนอแนวคิดด้วย วิวัฒนาการ (Evolutionism) ที่ได้นิยามว่า การเปลี่ยนแปลงแบบวิวัฒนาการ คือการเปลี่ยนแปลงจากภาวะที่ค่อนข้างไม่แน่นอน ไม่ต่อเนื่อง และมีความสลับซับซ้อน หลักวิวัฒนาการนี้ เกิดมาจากการศึกษากระบวนการของธรรมชาติที่ถูกค้นพบว่าจะเป็นผู้เลือกสรร "สิ่งที่ดีและเหมาะสมที่สุดที่จะมีชีวิตอยู่" เขาจึงสนับสนุนแนวคิดระบบการแข่งขันโดยเสรี รัฐที่ดีที่สุด คือ รัฐที่มีการปกครองน้อยที่สุด เมื่อนำแนวคิดของกองต์และสเปนเซอร์มาประยุกต์ใช้ในการใช้สื่อด้านสิ่งแวดล้อม ก็จะพบว่า แนวคิดของกองต์เป็นพื้นฐานของการวางแผนใช้สื่อ ด้วยนโยบายสาธารณะจากภาครัฐ ในขณะที่สเปนเซอร์จะสนับสนุนให้เอกชนด้านสื่อแข่งขันกันเอง การดำเนินการของกรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อมซึ่งเป็นหน่วยงานภาครัฐ จึงมีส่วนผสมผสานกับแนวคิดของทั้งสองดังกล่าว โดยกรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม เป็นองค์กรรัฐที่มีทั้งการดำเนินการพัฒนาสื่อสิ่งแวดล้อมด้วยตนเอง ในขณะเดียวกันก็มีการบริหารงบประมาณ มอบหมายการผลิตสื่อผ่านระบบการแข่งขันของภาคเอกชน รวมทั้งมีการกระจายการสร้างพลังสังคมโดยการใช้สื่อเพื่อส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม ไปยังองค์กรท้องถิ่น องค์กรพัฒนาเอกชน เยาวชน ไปจนถึงประชาชนทั่วไป เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผลในการมีส่วนร่วมในการส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม

การใช้สื่อในด้านสิ่งแวดล้อม จึงนับว่าเป็นหน้าที่หลักของการสื่อสารมวลชนอีกสาขาหนึ่งที่มีความสำคัญอย่างยิ่งยวดต่อการพัฒนาประเทศในปัจจุบัน สื่อมวลชนด้านสิ่งแวดล้อมต้องทำหน้าที่ในรูปแบบเฉพาะ และต้องรักษาความสมดุลระหว่างการอนุรักษ์และการใช้ประโยชน์ ซึ่งนำไปสู่ปรัชญาสากลที่เป็นแนวทางหลักในกระบวนการพัฒนาโลกในปัจจุบัน นั่นก็คือ การพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development)

จากแนวคิดทฤษฎีด้านหน้าที่นิยามที่กล่าวมาแล้ว การใช้สื่อด้านสิ่งแวดล้อม จึงแบ่งออกได้ 2 ลักษณะ โดยพิจารณาจากสาระของสื่อและผู้ผลิตสื่อ ดังนี้

สาระของสื่อ แบ่งได้ออกเป็น 2 ประเด็นหลักคือ

- สาระด้านทรัพยากรธรรมชาติ เป็นส่วนที่เน้นให้เกิดการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติให้คุ้มค่า ประหยัด เช่น เชื้อเพลิง ป่าไม้ น้ำ ซึ่งนับวัน ทรัพยากรอันมีค่าเหล่านี้กำลังขาดแคลนและหมดไป หากไม่มีการอนุรักษ์หรือจัดการให้การใช้ประโยชน์เป็นไปอย่างเหมาะสมแล้ว ก็เกิดปัญหามากมายทั้งทางด้านเศรษฐกิจและสังคม

- สาธารณสิ่งแวดล้อม เป็นส่วนที่เน้นให้เห็นถึงความจำเป็นของการรักษา สภาพแวดล้อมที่อยู่รอบ ๆ ตัวเรา ให้เกิดความสมดุล และรักษาระบบนิเวศให้เหมาะสมแก่การ ดำรงชีวิตของมนุษย์ เช่น การบำบัดน้ำเสีย การกำจัดขยะมูลฝอย การป้องกันมลพิษจาก แหล่งกำเนิดต่าง ๆ

ผู้ผลิตสื่อ เพื่อการรณรงค์และประชาสัมพันธ์ แบ่งออกได้เป็น 3 กลุ่ม คือ กลุ่ม ภาครัฐบาล กลุ่มภาคธุรกิจเอกชน และกลุ่มองค์กรเอกชนเพื่อการพัฒนา

- กลุ่มรัฐบาลที่เกี่ยวข้องกับการดูแลรักษาสิ่งแวดล้อมมีหน้าที่โดยตรงในการให้ ความรู้ความเข้าใจต่อประชาชน เพื่อรณรงค์ชักจูงให้มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมที่กำลังเสื่อมโทรมลง โดยเฉพาะกรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อมที่มีการผลิตสื่อใน รูปแบบต่าง ๆ และเป็นหน่วยงานหลักที่ได้รับงบประมาณด้านการส่งเสริมความเข้าใจของ ประชาชน และการเผยแพร่มากที่สุด เป็นหน่วยงานที่ได้รับการจัดสรรงบประมาณในการลง ประชาสัมพันธ์ ให้ความรู้ ในสื่อวิทยุโทรทัศน์ได้อย่างเต็มที่ อาทิ รายการ "เปิดโลกสีเขียว" ทางช่อง 5 และรายการ "สถานการณ์สิ่งแวดล้อม" ทางช่อง 7 นอกจากนั้น ยังมีกระทรวงพลังงาน ที่เน้น การใช้สื่อเพื่อการรณรงค์ให้ประหยัดพลังงาน กรณีที่มีชื่อเสียงและได้รับความสนใจมาก คือ "รวม พลังหารสอง" กรมโรงงานอุตสาหกรรมสนับสนุนรายการ "เปิดโลกทัศน์ กรอ. รักษ์สิ่งแวดล้อม" เป็นการประชาสัมพันธ์บทบาทของกรมโรงงานอุตสาหกรรมในการดูแลด้านสิ่งแวดล้อม การไฟฟ้า ฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย และการปิโตรเลียมแห่งประเทศไทย เป็นหน่วยงานสนับสนุนหลัก ใน โครงการปลูกป่าเฉลิมพระเกียรติเนื่องในวโรกาสต่างๆ อาทิ โครงการปลูกป่า 5 ล้านไร่ เนื่องใน วโรกาสครองราชย์ครบ 50 พรรษา โครงการบ้านเล็กในป่าใหญ่ โครงการหลวง โครงการคืนป่าให้ แม่ที่ได้รับความร่วมมือจากประชาชนเป็นอย่างดี

- กลุ่มภาคธุรกิจเอกชน เป็นกลุ่มธุรกิจภาคเอกชน ที่ดำเนินกิจการโดยใช้ ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และต้องการรักษาภาพลักษณ์ของการเป็น องค์กรที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมและประชาชน โดยการเข้ามามีส่วนร่วมกับภาครัฐในการผลิตสื่อ รณรงค์ ให้มีการใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างเหมาะสม อาทิ บริษัท UNOCAL ผู้ ได้รับสัมปทานสำรวจ และขุดค้นแหล่งก๊าซธรรมชาติในอ่าวไทย และแหล่งยาดานาในประเทศพม่า ได้อุปถัมภ์รายการประหยัดพลังงานกับ Mr. Unocal เป็นการเชิญชวนให้มีการใช้พลังงานอย่าง ประหยัด โดยว่าจ้างบริษัท Panorama Documentary ให้ผลิตสื่อตามความต้องการของ ผู้สนับสนุนซึ่งเป็นภาคเอกชน (Private Sponsorship)

- กลุ่มองค์กรเอกชนเพื่อการพัฒนา หรือ NGO เป็นกลุ่มองค์กรที่ไม่ใช่ภาครัฐ ที่ ให้ความสำคัญกับสิ่งแวดล้อม อาทิ มูลนิธิสื่อสร้างสรรค์ มูลนิธิโลกสีเขียว มูลนิธิสืบนาเคเสถียร

ซึ่งเป็นองค์กรภาคเอกชน ที่มีความตั้งใจช่วยรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม กรณีตัวอย่างที่สำคัญที่ประสบความสำเร็จในงานของกลุ่มองค์กรดังกล่าว ที่ทุกคนยังจำได้ดีก็คือ โครงการ “ตาวิเศษ” ของมูลนิธิสื่อสร้างสรรค์ ที่มีส่วนอย่างมากในการเปลี่ยนค่านิยมในการทิ้งขยะของคนไทย โดยไม่ต้องเอากฎหมายหรือข้อบังคับที่มีบทลงโทษมาปรับใช้รุนแรง ผลงานของโครงการนี้ มีส่วนอย่างมาก ที่ทำให้คนไทยยุคใหม่ไม่ทิ้งขยะนอกที่จัดเก็บ

โดยอาศัยการมุมมองการศึกษาตามแนวคิดนี้จะเห็นได้ว่า การทำหน้าที่ของสื่อสิ่งแวดล้อมเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องโดยเฉพาะในปัจจุบัน และในหลายกรณี ยังเสริมหน้าที่แฝงเร้นให้กับสังคมด้วย เช่น การเกิดการปลูกฝังความรู้สึกของวีรบุรุษในการทำความดีจากการเป็นผู้รักษาความสะอาดด้วย

อย่างไรก็ตาม อิศระในการนำเสนอของสื่อยังคงมีประเด็นเรื่องทุนนิยมเข้ามาเกี่ยวข้อง สำหรับภาครัฐแม้ว่าไม่ใช่องค์กรที่มุ่งหวังผลกำไร แต่ก็ต้องอาศัยงบประมาณที่ได้รับการจัดสรรในแต่ละปี อาทิ กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อมไม่สามารถจัดรายการเปิดโลกสีเขียวได้ทุกปี เนื่องจากไม่ได้รับการจัดสรรงบประมาณจากภาครัฐอย่างต่อเนื่อง และมีการประเมินว่าผลตอบแทนที่ได้จากการจัดรายการนี้ ไม่คุ้มกับการลงทุน ในขณะที่รายการที่มาจากสื่อภาคธุรกิจเอกชนต่าง ๆ ก็มักแฝงไปด้วยเป้าหมายของการโฆษณาบริษัทนั่นเอง แต่ทั้งนี้ทั้งนั้น เนื่องจากประชาชนในปัจจุบันจำนวนมาก ตระหนักว่าสภาพแวดล้อมในปัจจุบันมีความเสื่อมโทรม รายการที่เกี่ยวกับการรณรงค์ด้านสิ่งแวดล้อมหลายรายการจึงยังอยู่ในสายตาประชาชน และเป็นแรงจูงใจให้องค์กรที่เกี่ยวข้องต้องการลงทุนต่อไป

ในประเด็นแนวคิดเรื่องการทำหน้าที่นี้ โรเบิร์ต เมอร์ตัน (Robert Merton, 1949) ได้อธิบายว่า ในด้านหน้าที่ของสื่อ นั้น มีทั้งการทำหน้าที่ การไม่ทำหน้าที่ และการทำหน้าที่ ผิดไป เป็นการศึกษาการทำหน้าที่ของสื่อว่าทำหน้าที่ได้สมบูรณ์หรือไม่ หากผู้ส่งสารได้กระทำการให้สื่อส่งสารไปยังผู้รับ และเมื่อผู้รับแล้วมีผลดังที่ตั้งเป้าหมายไว้ ก็เรียกว่า เป็นการทำหน้าที่ แต่หากมีปรากฏการณ์ที่สื่อควรแจ้งแต่ไม่แจ้ง นั่นก็คือการไม่ทำหน้าที่ และสุดท้ายก็คือการที่สื่อแจ้งแล้ว แต่ผู้รับสารตระหนักไปในทางที่ผิดกับวัตถุประสงค์และเป้าหมายที่ผู้ส่งสารต้องการ นั่นคือการทำหน้าที่ผิดเพี้ยนไป การทำหน้าที่ด้านสิ่งแวดล้อมของสื่อในหลายกรณีจึงมีความล่อแหลมในขณะเดียวกัน ตัวอย่างที่สำคัญ ก็คือการวิเคราะห์การทำหน้าที่ของสื่อในกรณีที่มีภัยธรรมชาติซึ่งเป็นสภาวะที่ถูกเงินรุนแรง และหากไม่มีการเตรียมการหรือแจ้งเตือนภัย ก็อาจจะก่อให้เกิดโศกนาฏกรรม เกิดการสูญเสียได้มาก

ชาร์ลส์ ไรต์ (Charles Wright, 1959) ได้ยกตัวอย่างเรื่องของลักษณะการทำหน้าที่ของสื่อในระดับสังคม ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับภัยธรรมชาติ ไว้ 2 ด้าน ว่า การทำหน้าที่ คือ

การเตือนภัยธรรมชาติเพื่อเตรียมตัวป้องกัน และการทำหน้าที่ผิดเพี้ยน คือ การทำให้เกิดภาวะสับสนอลหม่าน (panic) ทั้งสองส่วนนี้เป็นประเด็นที่ก่อให้เกิดสภาวะกลืนไม่เข้าคายไม่ออกให้กับสื่อ (dilemma) เพราะว่า หากสื่อออกมาช่วยเตือนภัย แต่ภัยไม่เกิด ผลเสียหาย ไม่ได้เพียงแค่คำว่า เป็นการทำหน้าที่ผิดเพี้ยนไป แต่กลายเป็น การบ่อนทำลายผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจและก่อให้เกิดความโกลาหลในสังคม และยังมีผลกระทบถึงความน่าเชื่อถือของสื่อด้วยเหตุนี้ บางเหตุการณ์สื่อจึงเลือกหนทางที่สาม คือ การไม่ทำหน้าที่ หรือ การไม่ช่วยเฝ้าระวังหรือแจ้งเตือนภัยธรรมชาติ จนในที่สุดอาจก่อให้เกิดผลกระทบใหญ่หลวง โดยเฉพาะเหตุการณ์ธรณีพิบัติภัยครั้งประวัติศาสตร์ที่เกิดขึ้นเมื่อวันที่ 26 ธันวาคม 2547 ที่ผ่านมา หรือที่สื่อมวลชนทั้งหลายใช้คำว่า "คลื่นยักษ์สึนามิ" ซึ่งเป็นผลกระทบจากการเกิดแผ่นดินไหวใต้ทะเล ที่ชายฝั่งด้านตะวันตกเฉียงเหนือของสุมาตรา นั้น คลื่นยักษ์ได้ใช้เวลาอย่างน้อย 2 ชั่วโมง ก่อนเดินขึ้นฝั่งทะเลอันดามันของไทย แต่เนื่องจากไม่มีหน่วยงานราชการและสื่อสารมวลชนประกาศเตือนภัยให้ประชาชนหลบหลีก ผลกระทบที่เกิดขึ้นจึงอยู่ในสภาพที่รุนแรงและเป็นปรากฏการณ์หายนະทางธรรมชาติครั้งร้ายแรงที่สุดที่เกิดขึ้นในประเทศไทย และสื่อมิได้มีส่วนช่วยทำหน้าที่เฝ้าระวังเลย

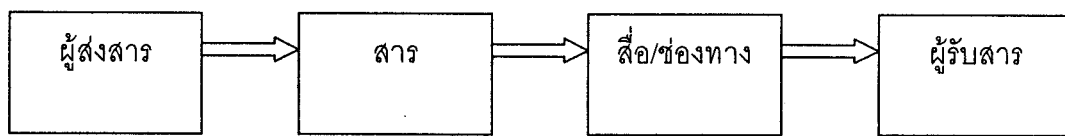
จากคำสัมภาษณ์ของ นายสมศักดิ์ โพธิ์สัตย์ อธิบดีกรมทรัพยากรธรณี เมื่อวันที่ 28 ธันวาคม 2547 ได้แจ้งว่า ได้ขอร้องให้สื่อมวลชนที่วิีชองหนึ่ง ขึ้นตัวหนังสือวิ่งเตือนประชาชน แต่ไม่ได้รับการปฏิบัติตาม ด้วยเหตุผลว่ากลัวจะแตกตื่น ในขณะที่ข้าราชการระดับสูง ซึ่งมีโอกาสใช้สื่อ ดังเช่น อธิบดีกรมอุตุนิยมวิทยา ก็กลับให้ความสำคัญกับการป้องกันการตื่นตระหนกของสังคมมากกว่าภัยพิบัติที่จะเกิดขึ้นด้วย (มติชน, 2548: 6)

ด้วยเหตุนี้ การทำหน้าที่ของสื่อยุคใหม่ ไม่ว่าจะเป็นภาครัฐและเอกชนจะพยายามหยิบยกประเด็นปัญหายุคสมัยใหม่ที่มาในรูปแบบต่าง ๆ โดยเฉพาะปัญหาสิ่งแวดล้อมเข้ามาเป็นองค์ประกอบสำคัญในการนำเสนอข่าวสารต่อสังคมด้วย และก็เป็นการทำหน้าที่ของสื่อซึ่งรัฐบาลเล็งเห็นว่าต้องมีหน่วยงานเฉพาะรับผิดชอบ จึงได้มีการจัดตั้งกรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อมขึ้นมาโดยเฉพาะเพื่อทำหน้าที่สื่อสารในด้านดังกล่าว เคียงคู่กับกรมประชาสัมพันธ์ ซึ่งมีหน้าที่ในการนำเสนอข่าวทั่วไป

อาจกล่าวได้ว่าทฤษฎีหน้าที่นิยม เป็นทฤษฎีที่มีกรอบใหญ่และกว้างขวาง สามารถนำมาศึกษาปรากฏการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการใช้สื่อมวลชนได้อย่างหลากหลาย เพราะเป็นการศึกษา ทั้งหน้าที่โครงสร้างและระบบของการสื่อสารมวลชน และแนวทางในการศึกษาในที่นี้ จึงจะใช้แนวคิดทฤษฎีหน้าที่นิยมวิเคราะห์โครงสร้างและหน้าที่ขององค์กรกรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม

2.3 แนวคิดทฤษฎีด้านองค์ประกอบของการสื่อสาร

เดวิด เบอริโล (David K. Berlo, 1960 อ้างใน Ehninger, Gronbeck and Monroe, 1987) ได้สร้างแบบจำลองซึ่งแสดงให้เห็นองค์ประกอบต่างๆ ของการสื่อสารไว้อย่างชัดเจนแบบจำลองของเบอริโลประกอบด้วยองค์ประกอบ 4 อย่าง คือ ผู้ส่งสาร (Source) สาร (Message) ช่องทางการสื่อสาร (Channel) และผู้รับสาร (Receiver) แบบจำลองนี้ได้แพร่หลายทั่วไปตามตัวอักษรย่อว่า S-M-C-R

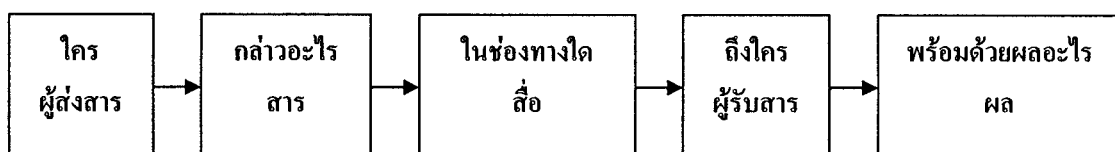

ภาพที่ 2.1 องค์ประกอบของการสื่อสารตามแนวคิดของเบอริโล

ฮาโรลด์ ดี ลาสเวลล์ (Harold D. Lasswell, 1948) นักวิทยาศาสตร์การเมือง แห่งมหาวิทยาลัยชิคาโก ได้ให้ความสนใจกับการใช้สื่อเพื่อการเมือง โดยเฉพาะการโฆษณาชวนเชื่อ เขาได้กล่าวถึง ทฤษฎีลูกกระสุนปืนมหัศจรรย์ (Magic Bullet Theory) หรือ ทฤษฎีเข็มฉีดยา (Hypodermic Needle Theory) ที่ว่า การโฆษณาชวนเชื่อไม่ใช่เพียงแค่การใช้สื่อเพื่อการโกหก หลอกลวงหรือควบคุมประชาชน แต่ต้องมีการวางแผนกำหนดกลยุทธ์ และใช้เทคนิคโน้มน้าวใจให้ประชาชนคล้อยตามจนยอมรับความคิดเห็นที่แตกต่างกันออกไป โดยอาศัยสัญลักษณ์เป็นตัวกระตุ้นผลในทางปฏิบัติ ข้อความสำคัญที่ลาสเวลล์กล่าวไว้เมื่อปี พ.ศ. 2491 และกลายเป็นสูตรด้านการสื่อสารมวลชนที่สำคัญที่สุด ดังนี้

“Who says what in which channel to whom with what effect”

ใคร กล่าวอะไร ในช่องทางใด ถึงใคร มีผลอย่างไร

ภาพที่ 2.2 องค์ประกอบและกระบวนการสื่อสารตามแนวคิดของลาสเวลล์

ลาสเวลล์ให้ความสำคัญกับความเป็นเอกภาพในกระบวนการสื่อสาร ซึ่งมีลักษณะเป็นสากล และสิ่งต่าง ๆ ในสังคมถูกโยงใยกับระบบ ดังนั้น การแบ่งระดับของการใช้สื่อช่วยให้สามารถวิเคราะห์แนวทางการใช้สื่อว่าต้องการสื่อสารในระดับใด และไปยังกลุ่มเป้าหมายใด ซึ่งก็จะช่วยให้สามารถประเมินกลไกการใช้สื่อ และองค์ประกอบด้านการใช้สื่อได้ดียิ่งขึ้น ในการดำเนินกลยุทธ์ด้านการใช้สื่อในปัจจุบัน จึงต้องคำนึงถึงปัจจัยเหล่านี้ในการใช้สื่อเพื่อให้ไปถึงกลุ่มเป้าหมายอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลสูงสุด ซึ่งสามารถนำมาประยุกต์ใช้กับการศึกษาแนวทางใช้สื่อของกรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม ดังนี้

ใคร คือ ผู้สื่อสาร หรือในที่นี้จึงหมายถึง กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม ซึ่งเป็นองค์กรหลักของรัฐบาล ที่ทำหน้าที่เป็นประชาสัมพันธ์ด้านสิ่งแวดล้อม เพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจในการส่งเสริมและรักษาสิ่งแวดล้อม

กล่าวอะไร ก็คือ การพิจารณาถึงตัวสาร ที่จะถูกถ่ายทอดจากที่หนึ่งไปอีกที่หนึ่ง เมื่อพิจารณาภารกิจหน้าที่ของกรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม สารหลักของการนำเสนอของกรมย่อมมาจากสาระและประเด็นที่เกี่ยวกับ ความรู้ การทำความเข้าใจ แนวทางในการจัดการ และมาตรการในการปฏิบัติ เพื่อส่งเสริมและรักษาสิ่งแวดล้อม

ในช่องทางใด ก็คือ สื่อซึ่งมีอยู่หลากหลาย เช่น สิ่งพิมพ์ วิทยุ โทรทัศน์ โทรศัพท์ อินเทอร์เน็ต ระบบฐานข้อมูล เป็นต้น สื่อเป็นตัวกลางที่จะถูกเลือกและกำหนดใช้ให้เหมาะสมเพื่อจะเชื่อมโยงระหว่างสารกับผู้รับสารได้อย่างมีประสิทธิภาพ

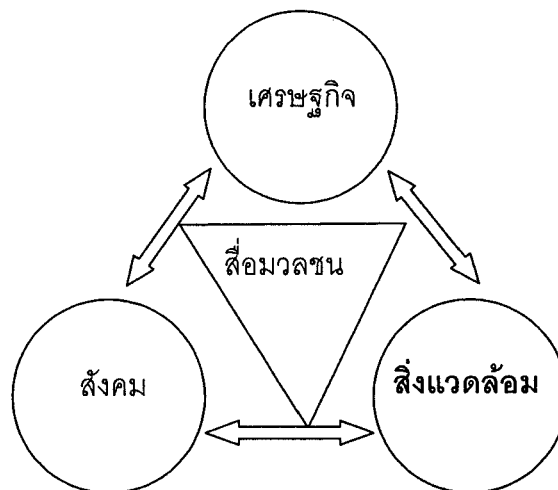
ถึงใคร หรือผู้รับสาร ซึ่งหมายถึงกลุ่มเป้าหมายใคร ที่อาจแบ่งได้เป็นประชาชนทั่วไป เยาวชน นักวิชาการ กลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียโดยตรง เจ้าหน้าที่ของรัฐทั้งในท้องถิ่น และในส่วนกลาง เป็นต้น

มีผลอย่างไร เป็นประเด็นหลักสุดท้ายที่อาจกล่าวได้ว่า จะเป็นตัวประเมินวัตถุประสงค์ของการใช้สื่อที่เกิดขึ้น โดยสามารถแบ่งได้เป็น 3 ระดับ คือ การเกิดความรู้/ความเข้าใจ การเกิดความรู้ลึก/จิตสำนึก และการเกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมและการปฏิบัติ

นอกจากนั้น ลาสเวลล์ ยังได้กล่าวถึงสิ่งแวดล้อมในแนวคิดด้านการใช้สื่อของเขาว่า กระบวนการใช้สื่อมีหน้าที่หลัก 3 ด้าน ได้แก่

- การเฝ้าระวังปัญหาสิ่งแวดล้อมที่อาจก่อให้เกิดภัยคุกคามต่อสังคม
- การสร้างความสัมพันธ์ในสังคมเพื่อสนับสนุนการคงอยู่อย่างยั่งยืนของสิ่งแวดล้อม
- การส่งผ่านมรดกแห่งมนุษยชาติจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง

กูัตตารี (Guattari, 1987) ได้ริเริ่มการเชื่อมโยงเรื่องสิ่งแวดล้อมเข้ากับกระแสนิยม ในหนังสือ เรื่องบูรณาการทุนนิยมโลก (The integrated world capitalism) ที่มีจุดเริ่มต้นของคำว่า โลกาภิวัตน์ (Globalizaion) ที่วิเคราะห์โลกจากกระแสพัฒนาใน 2 มิติ คือ ในมิติทางเศรษฐกิจซึ่งเป็นมิติที่ใหญ่ที่สุดที่การใช้สื่อได้รับการนำไปใช้ประโยชน์ เพื่อสนับสนุนการขยายตัวของการค้าการลงทุนในภาคอุตสาหกรรม ตัวอย่างที่ง่ายที่สุดก็คือโฆษณาขายสินค้า ในมิติทางสังคม การใช้สื่อ ได้ขยายตัวเพื่อให้ความรู้ การศึกษา เพื่อการสาธารณสุข และเพื่อความสงบสุขของบ้านเมือง อย่างไรก็ตาม หน้าที่ของการใช้สื่อใน 2 เรื่องดังกล่าวได้กระตุ้นให้เกิดการเจริญเติบโตอย่างรวดเร็ว อาทิ เมื่อขยายสินค้าได้มากก็ต้องการวัตถุดิบมาก แรงงานมาก ในด้านกระบวนการ ก็มีการเร่งการผลิต จนในที่สุด ก็เกิดความไม่สมดุล กระบวนทัศน์ในการถ่ายทอดองค์ความรู้ผ่านการใช้สื่อจึงมีแนวคิดใหม่ที่เรียกว่ากระบวนการใช้สื่อเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน ซึ่งได้เติมมิติด้านสิ่งแวดล้อมขึ้นมา และกลายเป็นรูปแบบของสามมิติหรือสามเส้า

ภาพที่ 2.3 มิติการใช้สื่อเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน

กระบวนการสื่อสารในกรอบการพัฒนาที่ยั่งยืน กลายเป็นพันธกิจของสื่อมวลชน ในยุคปัจจุบันที่ต้องดำเนินการ อย่างไรก็ตาม มิติด้านสิ่งแวดล้อมมักไม่ได้เป็นเรื่องที่จับต้องสัมผัสได้ง่ายและไม่มีผลประโยชน์ที่เป็นรูปธรรมชัดเจนดังจุดปัจเจกชนเหมือนกับมิติด้านเศรษฐกิจ ด้วยเหตุนี้ การใช้สื่อเพื่อสิ่งแวดล้อมในเกือบทุกประเทศจึงต้องอาศัยกลไกภาครัฐเป็นตัวหลักในการขับเคลื่อนกระแสความคิดที่ส่งผ่านสื่อแขนงต่างๆ เพื่อให้ เกิดการถ่วงดุลกับอัตราเร่งของกระแสการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจในแบบทุนนิยม

2.4 ทฤษฎีว่าด้วยเนื้อหา สาร และความหมาย

การใช้สื่อสำหรับมนุษย์ในทุกสังคม ย่อมเกี่ยวข้องกับการสื่อสารที่อาศัยภาษาที่ประชาชนในแต่ละท้องถิ่น แต่ละชาติ สามารถถ่ายทอดและเข้าใจกันได้ ในรายละเอียดของการสื่อสารนี้เอง การใช้ภาษาจึงเป็นตัวสร้างความหลากหลายให้กับเนื้อหาและความหมายของสาร ที่ถูกถ่ายทอดผ่านไปในระบบการสื่อสาร ซึ่งจะเริ่มสัมผัสได้ตั้งแต่ ระดับถ้อยคำ ที่มีการใช้คำหลายๆ คำ เชื่อมโยงกันจนเป็นประโยคและเรื่องราวดังนั้น จึงก่อให้เกิดปัญหาตามมาว่า คำเหล่านั้นที่ผนวกรวมตัวกันเป็นประโยคต่างๆ มีเนื้อหาสาร และความหมายอย่างไร ในเรื่องนี้ ชาร์ล ออสกู๊ด (Osgood, 1969) ได้กล่าวความหมายของ "ความหมาย" เอาไว้ในหนังสือ The Measurement of Meaning ว่า

- เป็นวิธีทั้งหมดที่เราทำความเข้าใจ อธิบาย รู้สึก และมีปฏิกิริยาต่อปรากฏการณ์ต่างๆ รอบตัว

- เป็นเครื่องมือพื้นฐานที่เราจะใช้ในการอธิบายหรือทำความเข้าใจโลกแวดล้อม

- เป็นหัวใจของการศึกษาทางวิชาการทั้งสาขามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

ความหมายของเนื้อหาสารเป็นหลักฐานของผู้ส่งสาร ทั้งนี้เพราะหากเราอ่านข้อความหรือค้นหาความหมายจากเนื้อหาสาร เราก็จะมองทะลุไปเห็นความตั้งใจ ความเข้าใจ อารมณ์ความรู้สึกของผู้ส่งสาร ซึ่งนอกจากจะเข้าใจในตัวผู้ส่งสารในระดับปัจเจกบุคคลแล้ว ก็ยังสามารถเข้าใจไปถึงอุดมการณ์ ค่านิยม องค์กร สถาบัน และสังคม เนื้อหาสารเป็นพยานหลักฐานสำคัญของสังคม จึงมีความสำคัญที่จะได้ศึกษาเนื้อหาสารประเภทต่าง ๆ

เมื่อสังคมให้ความสำคัญกับโลกทัศน์ด้านสิ่งแวดล้อมมากขึ้น นักสื่อสารมวลชนสายสิ่งแวดล้อมไม่สามารถสร้างอำนาจและความรู้ให้ผู้คนตระหนักถึงความสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติและแนวทางการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมได้โดยลำพัง เพราะท่ามกลางกระแสสังคมที่เป็นระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม ที่กระบวนการเศรษฐกิจการตลาดยังเป็นตัวชี้นำ การสร้างความรู้และอำนาจของข่าวสารทางสิ่งแวดล้อมจึงถูกแสดงออกผ่านสื่อสารมวลชนในลักษณะของการต่อสู้ทางวาทกรรม (Discourse) วาทกรรมตามความหมายของนักภาษาศาสตร์ หมายถึง ข้อความที่ประมวลเอาภาพเขียนหรือคำพูดมาผูกร้อยเข้าด้วยกัน แต่สำหรับ มิเชล ฟูโกต์ (Michel Foucault, 1988) ได้ให้ความหมายแก่ว่า วาทกรรม ว่าเป็นกระบวนการผลิตและสร้างความรู้เพื่อนำมาซึ่งอำนาจ ดังนั้น วาทกรรมสำหรับการใช้สื่อด้านสิ่งแวดล้อม จึงมีความหมายถึงกระบวนการผลิต การหาเหตุผล การโน้มน้าวเพื่อให้สังคมตระหนักในความสำคัญของการส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม และในกระบวนการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม การต่อสู้ทางวาทกรรมจึงเกิดขึ้นตลอดเวลา

ในการพัฒนาประเทศจากการใช้ทรัพยากรธรรมชาติและปรับเปลี่ยนสิ่งแวดล้อมในรูปแบบต่าง ๆ ก็เป็นประเด็นหนึ่งที่สื่อมวลชนให้ความสนใจอย่างมาก โดยเฉพาะเมื่อโครงการใดโครงการหนึ่งก่อให้เกิดประเด็นความขัดแย้ง อาทิ การสร้างเขื่อน การสร้างโรงงานอุตสาหกรรม เป็นต้น การใช้สื่อของกลุ่มต่าง ๆ ในสถานการณ์ความขัดแย้ง มักจะมีความน่าสนใจมาก เพราะความขัดแย้งในด้านสิ่งแวดล้อมนี้ มักจะเกิดความขัดแย้งระหว่างสื่อเองด้วย กล่าวคือ สื่อต่าง ๆ พยายามทำหน้าที่อย่างเต็มที่ และไม่ว่าจะเป็นสื่อประเภทไหน ก็จะมีนัยด้านทุนนิยมอยู่เบื้องหลังประเด็นด้านสิ่งแวดล้อมด้วย ดังนั้น สิ่งที่น่าสนใจก็คือ การก่อรูปของวาทกรรม ตามแนวคิดทฤษฎีของฟูโกต์ที่แสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างอำนาจ กับความรู้ ที่แต่ละฝ่ายหยิบยกขึ้นมาอ้างเพื่อหาความชอบธรรมให้กับเหตุผลของฝ่ายตนในสถานการณ์ความขัดแย้งนั่นเอง ในกรณีความขัดแย้งด้านสิ่งแวดล้อม วาทกรรมสำคัญ ๆ ที่เกิดขึ้นและแสดงออกมาโดยสื่อ มีดังนี้

- วาทกรรมว่าด้วยการพัฒนา ที่ฝ่ายรัฐหรือฝ่ายสนับสนุน ให้เกิดโครงการต่าง ๆ หรือการดำเนินงานต่าง ๆ ใช้ในการสร้างความชอบธรรมในการดำเนินโครงการ โดยเป็นเหตุผลว่าโครงการดังกล่าว ต้องดำเนินไปเพื่อการพัฒนาประเทศ

- วาทกรรมว่าด้วยการอนุรักษ์ ที่ฝ่ายคัดค้านโครงการ มักจะใช้เป็นประเด็นหลักสำหรับการต่อสู้กับการก่อสร้างหรือโครงการพัฒนาต่าง ๆ ด้วยเหตุผลหลักสำคัญที่ว่าโครงการนั้นจะมีส่วนทำลายสิ่งแวดล้อม

- วาทกรรมว่าด้วยเทคโนโลยี เป็นวาทกรรมที่ฝ่ายรัฐบาล หรือฝ่ายนายทุนมักจะใช้เป็นทางออกของการประนีประนอม เช่น การใช้เทคโนโลยีแบบใหม่ อาทิ เทคโนโลยีสะอาด (Clean Technology) หรือเทคโนโลยีในการใช้พลังงานอย่างมีประสิทธิภาพ (Energy Efficiency Technology) จะไม่ก่อให้เกิดผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อม

- วาทกรรมว่าด้วยสิทธิมนุษยชน จะเป็นแนวคิดที่เสริมอำนาจต่อรองบนหลักความเสมอภาค ในการดูแลรักษา เข้าถึง และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ ในปรากฏการณ์ความขัดแย้งที่เกิดขึ้น วาทกรรมด้านสิทธิมนุษยชนมักจะได้นำการนำมาอ้างอิงด้วยเสมอ อาทิ กรณีการขับไล่ชาวบ้านที่เข้าไปตั้งถิ่นฐานอย่างผิดกฎหมายในเขตพื้นที่ป่าสงวน ก็มักได้รับการวิพากษ์วิจารณ์ผ่านสื่อ ว่าเป็นการละเมิดสิทธิมนุษยชน

- วาทกรรมว่าด้วยองค์ความรู้ เป็นวาทกรรมที่มักได้รับความสำคัญทีหลัง และหลายครั้งมักใช้เป็นจุดยุติของการต่อสู้ของวาทกรรม เพราะสามารถเสนอคำตอบสุดท้ายให้กับโครงการต่าง ๆ ที่มีเหตุผลและหลักฐานสนับสนุน วาทกรรมนี้ ต้องใช้ระยะเวลาในการพัฒนาจากการรวบรวมข้อมูลและผลงานศึกษาทางวิชาการ และมักเป็นวาทกรรมที่ไม่มีแรงดึงดูดความสนใจแก่ผู้บริโภคข่าวในตอนแรก วาทกรรมองค์ความรู้ มักจะได้รับความสนใจเมื่อประเด็นความขัดแย้ง

ต่าง ๆ เริ่มมีความรุนแรงขึ้น และสื่อก็จะดึงนักวิชาการเข้ามามีส่วนร่วม ในการอภิปรายหาข้อเท็จจริง อย่างไรก็ตามวาทกรรมว่าด้วยองค์ความรู้ในหลายกรณีก็เป็นเพิ่มความรุนแรงให้กับปัญหาความขัดแย้ง ถ้าฝ่ายคัดค้านมองว่า นำเสนอข้อเท็จจริงเพียงด้านเดียว

พลินี ศิริรังษี (2542) ได้ศึกษากรณีการสร้างท่อก๊าซ จากแหล่งยาดานา เพื่อศึกษาวิธีการใช้สื่อของเจ้าของโครงการ คือ การปิโตรเลียมแห่งประเทศไทย กลุ่มผู้สนับสนุน และกลุ่มผู้คัดค้านในสถานการณ์ความขัดแย้ง ผลการวิจัยพบว่า การใช้สื่อของการปิโตรเลียมแห่งประเทศไทย กลุ่มผู้สนับสนุน และกลุ่มผู้คัดค้าน ได้ใช้สื่อมวลชน 2 ระดับ คือ สื่อมวลชนระดับชาติ และสื่อมวลชนระดับท้องถิ่น ในสื่อมวลชนระดับชาติ การปิโตรเลียมแห่งประเทศไทยได้เข้าไปใช้สถานีโทรทัศน์ไอทีวี เพื่อตอบโต้ประเด็นที่กลุ่มผู้คัดค้านสร้างขึ้น และพยายามชี้แจงข้อดีของโครงการท่อก๊าซธรรมชาติ ทั้งนี้ เพราะสถานีโทรทัศน์ไอทีวี ได้รับความเชื่อถือในด้านข้อมูลข่าวสาร สามารถดึงดูดความสนใจของนักการเมืองและประชาชนทั่วประเทศ ส่วนในสื่อมวลชนระดับชาติ กลุ่มผู้คัดค้านใช้เวทีของสื่อหนังสือพิมพ์ข่าวสด ซึ่งเป็นสื่อหนังสือพิมพ์ประชานิยม ทำให้วาทกรรมของคัดค้านได้รับการเสนอเป็นวาระแห่งชาติ นอกจากผลการศึกษาดังกล่าวแล้ว ยังพบว่าในสถานการณ์ความขัดแย้ง สื่อมวลชนที่นำมาศึกษาส่วนใหญ่ไม่มีความอิสระในการนำเสนอข้อมูล ไม่เปิดโอกาสให้เป็นช่องทางการใช้สื่อสำหรับประชาชน และการแข่งขันช่วงชิงอำนาจทางการเมืองของพรรคการเมือง ก็ยิ่งย่นย่อของการเข้าไปมีส่วนพัวพัน ในความขัดแย้งของการให้ข่าวสารด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมหลายกรณี

จากแนวคิดและนิยามวาทกรรม ตามความหมายของฟูโกต์ ผู้วิจัยได้วิเคราะห์ตัวอย่างเหตุการณ์ความขัดแย้งในอดีตที่มีประเด็นสิ่งแวดล้อมเข้ามาเกี่ยวข้องและมีการต่อสู้ทางวาทกรรมที่รุนแรงในสังคม ดังนี้

- กรณีที่วาทกรรมด้านการพัฒนาได้รับชัยชนะ อาทิ โครงการท่อส่งก๊าซจากแหล่งยาดานา โครงการเหมืองสังกะสีในจังหวัดตาก และเขื่อนขนาดใหญ่หลายเขื่อนที่ได้รับการก่อสร้างขึ้น โครงการทั้งหมดในที่สุดได้รับอนุมัติให้ก่อสร้าง และก็ไม่มีความขัดแย้งใด ๆ ตามมา
- กรณีที่วาทกรรมด้านอนุรักษ์ได้รับชัยชนะ อาทิ โครงการเขื่อนน้ำโจนกันลุ่มน้ำแควใหญ่ ในพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวร และโครงการเขื่อนแก่งเสือเต้นกันลุ่มน้ำยมในจังหวัดแพร่ และโครงการโรงงานไฟฟ้าพลังงานนิวเคลียร์ที่นครนายก เป็นต้น โครงการทั้งหมดถูกคัดค้านและไม่สามารถสร้างได้
- กรณีที่แพ้ทุกฝ่าย เป็นโครงการที่วาทกรรมและกระแสของการพัฒนาทำให้เกิดโครงการ แต่ต่อมา โครงการดังกล่าวก็ถูกทำลายหรือยับยั้งการใช้ประโยชน์ เช่น โครงการโรงงานแทนทาลัมจังหวัดภูเก็ต ที่เมื่อสร้างแล้วถูกเผาทำลายในปี 2529 จนเป็นการสูญเสียที่ไม่ก่อให้เกิด

การผลิต โครงการเชื่อมปากมูลและโครงการเชื่อมราชสีไศลที่ปัจจุบันเชื่อมไม่ได้ใช้ประโยชน์ในการกั้นน้ำเนื่องจากการคัดค้านของประชาชน ในขณะที่สิ่งแวดล้อมและระบบนิเวศก็ยังไม่ฟื้นคืนสภาพสมบูรณ์ดังเช่นในอดีต

- กรณีที่ยังไม่มีฝ่ายใดชนะ เช่น โรงงานท่อก๊าซชายแดนไทยมาเลเซียที่จังหวัดสงขลา ที่เกิดการต่อต้านจนเกิดการชุมนุมมีผู้บาดเจ็บและมีการระงับโครงการไว้ก่อน โรงไฟฟ้าบ่อนอกหินกรูดที่มีการลุกฮือและมีการฆ่าผู้นำชุมชน โครงการทางยกระดับข้ามทะเลจากกรุงเทพ ไปแหลมผักเบี้ย เพชรบุรี เป็นต้น ทั้งนี้ ในปัจจุบัน โครงการเหล่านี้มีแนวโน้มที่กลายเป็นโครงการที่วาทกรรมด้านการอนุรักษ์เป็นฝ่ายชนะ โดยไม่มีการต่อสู้ในกระบวนการสื่อสารมวลชน เนื่องจากมีปัจจัยการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง และแนวทางพัฒนาประเทศแนวเศรษฐกิจพอเพียงเข้ามาเป็นกรอบครอบงำแนวทางพัฒนาประเทศซึ่งเดิมเน้นเพียงการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจอย่างขนานใหญ่

- กรณีที่ไม่มีการต่อสู้ด้านวาทกรรม อาทิ โครงการพระราชดำริ เชื่อมป่าสักชลสิทธิ์ จังหวัดลพบุรี และเขื่อนคลองท่าด่าน จังหวัดนครนายก ซึ่งเป็นโครงการที่มีลักษณะพิเศษและไม่ก่อให้เกิดการต่อสู้ทางวาทกรรมในสังคมไทย เพราะ “ความจงรักภักดี” ที่คนไทยมีต่อพระมหากษัตริย์ ได้สร้างเกราะป้องกันมิให้เกิดวาทกรรมคัดค้านโครงการเหล่านี้

เรื่องราวเนื้อหาสาระว่าด้วยสิ่งแวดล้อมที่ได้รับการถ่ายทอดผ่านสื่อ จึงสามารถศึกษาได้ด้วยการวิเคราะห์วาทกรรม ซึ่งมักแสดงให้เห็นความขัดแย้งทางสังคมที่มีการพยายามใช้สื่อเป็นเครื่องมือในการต่อสู้เพื่อเอาชนะ

2.5 แนวคิดทฤษฎีว่าด้วยการรับรู้และทัศนคติ

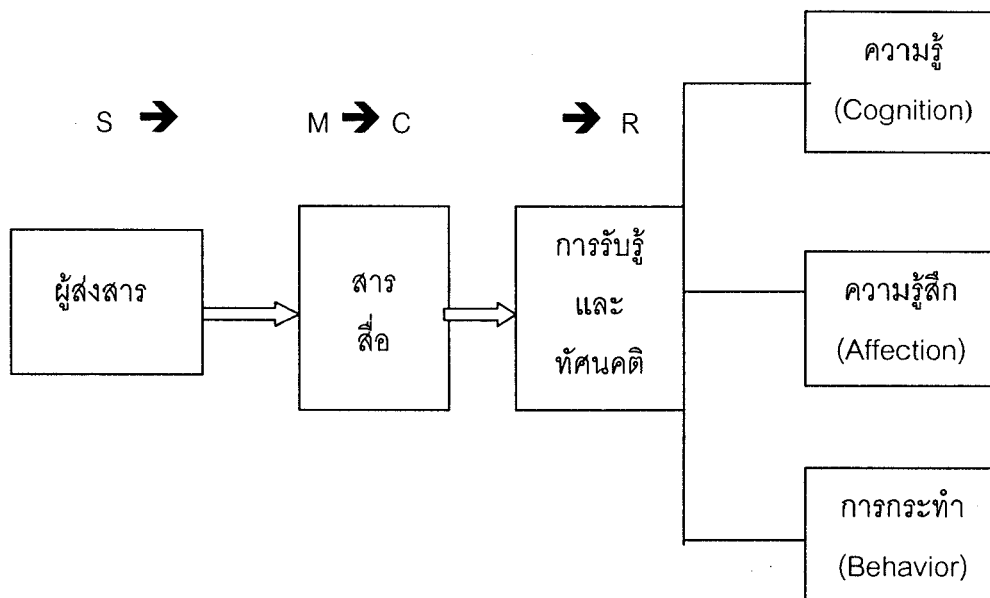
ในด้านทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการรับรู้ ไมเคิล เรย์ (Michael Ray, 1974) ได้กล่าวถึงแนวคิดทฤษฎีว่าด้วยการรับรู้และการตอบสนองใน 3 ระดับ ที่เรียก Three-Orders Hierarchy ซึ่งพิจารณาว่าการรับรู้และทัศนคติก่อให้เกิดผลตอบสนองที่สำคัญ 3 ชั้น ได้แก่

1) Knowledge หรือ Cognition Component เป็นองค์ประกอบเกี่ยวกับความรู้หรือความเชื่อถือของบุคคลต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง หากบุคคลมีความรู้หรือเชื่อว่าสิ่งใดก็มักจะมีทัศนคติที่ดีต่อสิ่งนั้น ในทางตรงกันข้าม หากมีความรู้มาก่อนว่าสิ่งใดไม่ดีก็จะมีทัศนคติไปในทิศทางตรงกันข้าม ดังนั้นการสร้างความรู้และความเข้าใจในด้านการส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อมจึงอยู่ในการรับรู้ระดับนี้

2) Feeling หรือ Affection Component เป็นองค์ประกอบทางด้านความรู้สึกของบุคคลซึ่งมีอารมณ์เกี่ยวข้องอยู่ด้วยนั้น คือ หากบุคคลนั้นเกิดความรู้สึกรักหรือชอบพอ ใน

บุคคลใดหรือสิ่งใด ก็จะช่วยให้เกิดทัศนคติที่ดีต่อบุคคลนั้นหรือสิ่งนั้นไปด้วย แต่ถ้าหากมีความรู้สึกเกลียดหรือโกรธ บุคคลใดหรือสิ่งใด ก็จะทำให้ทัศนคติต่อบุคคลหรือสิ่งนั้นไปในทางตรงกันข้าม ดังนั้นการปลูกฝังจิตสำนึกในด้านการส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมจึงอยู่ในการรับรู้ระดับนี้

3) Behavior Tendency หรือ Conation Component เป็นองค์ประกอบที่เกี่ยวกับพฤติกรรมของบุคคล คือ ความโน้มเอียงที่บุคคลจะแสดงพฤติกรรมสนับสนุนหรือตอบโต้ อย่างใดอย่างหนึ่งออกมา พฤติกรรมที่เขาแสดงออกมานั้นจะเกิดความรู้ และความรู้สึกที่เขามีอยู่เกี่ยวกับวัตถุ เหตุการณ์ หรือบุคคลนั้น ๆ นั้นเอง และเกิดการกระทำร่วมด้วย ดังนั้นการก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมและก่อให้เกิดการกระทำที่เหมาะสมในด้านการส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมจึงอยู่ในการรับรู้ระดับนี้

ภาพที่ 2.4 ลักษณะการรับรู้ ทัศนคติและการตอบสนองในระดับต่างๆ

แนวคิดทฤษฎีว่าด้วยองค์ประกอบการสื่อสารและการรับรู้/ทัศนคติและการตอบสนอง จึงเกี่ยวเนื่องกันในการศึกษาการดำเนินกลยุทธ์ในการใช้สื่อต่าง ๆ ของผู้ส่งสาร จะต้องมีการวางแผน และกำหนดเป้าหมายที่ชัดเจน ดังนี้

- ต้องวางแผนจะส่งสารอะไร
- ต้องวางแผนว่าจะส่งสารไปในช่องทางไหน
- ส่งสารให้แก่ใคร
- ผลที่คาดว่าจะได้รับคืออะไร

แม็กไกวร์ และมิลแมน (McGuire & Millman, 1985) ยังได้ศึกษาวิเคราะห์ถึง การมีส่วนร่วมของข่าวสารว่าการมีส่วนร่วมแบบรุก (active participation) หรือการเปิดโอกาสให้มี ปฏิกริยา หรือสามารถเป็นผู้สร้างความคิดเห็นต่อแนวทางในการส่งสารได้ จะมีผลทำให้เกิดการก่อ ตัวของทัศนคติที่ยืนยาวมากกว่าการมีส่วนร่วมแบบรับ (passive participation) ที่เป็นเพียงการ รับสารอย่างเดียว ดังเช่น การเปิดให้ผู้รับสารสามารถเสนอความคิดเห็นเข้ามาได้ เป็นต้น นอกจากนั้น การมีส่วนร่วมยังเกี่ยวข้องกับบุคลิกลักษณะของผู้รับสาร การศึกษาพบว่าผู้รับสาร ส่วนใหญ่มักรับสารแล้วปล่อยผ่านสารนั้นผ่านไป หรือไม่ก่อให้เกิดการเรียนรู้ รู้สึกร่วม หรือ เปลี่ยนแปลงพฤติกรรม ในขณะที่กลุ่มคนอีกกลุ่มหนึ่ง ซึ่งจะมีจำนวนน้อยกว่า ต้องการมีส่วนร่วม ร่วมกับสารที่ส่งผ่าน คนกลุ่มนี้จะมีการพัฒนาความคิดในการรู้สึกร่วมกับผู้ส่งสารและมีการ ติดตามต้องการได้มีส่วนร่วม และมีบทบาทชี้แนะหรือสนับสนุนสารที่ส่งออกมาจากผู้ส่ง

ผลการศึกษาพบว่าการมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นในกิจกรรมใดกิจกรรม หนึ่งช่วยแก้ปัญหาบางอย่าง ทำให้บุคคลที่มีส่วนร่วมนั้นเกิดความรู้สึกพอใจต่อวิธีการแก้ปัญหา นั้น เพราะบุคคลนั้นมีความรู้สึกว่าได้ "ลงทุน" ในการให้ความคิดเห็น การได้ตัดสินใจ ได้ปรับปรุงเปลี่ยนแปลงความคิดความรู้เกี่ยวกับสิ่งบางอย่างที่ไม่ลงรอยกับการตัดสินใจ และ ได้มาซึ่งการปรับปรุงหรือแก้ปัญหานั้น ๆ ซึ่งขบวนการเหล่านี้มีผลทำให้บุคคลนั้นมีการพัฒนา ทัศนคติของการมีส่วนร่วมและความผูกพันมากยิ่งขึ้น และแสดงออกมาโดยการประณาม ขมขบสิ่งที่ตนเองได้มีส่วนร่วม ซึ่งเรียกว่า "overt participation" สำหรับ "การมีส่วนร่วม" ที่มีได้ แสดงออกมาให้คนอื่นเห็น หรือที่เรียกว่า "covert participation" นั้น ก็มีหน้าที่ทำให้เกิดการ เปลี่ยนแปลงได้แต่ในระดับที่ต่ำกว่า

ในส่วนของคุณลักษณะความคิดนั้น กรีนวาลด์ (Greenwald, 1968) แบ่งลักษณะ ของความคิดของกลุ่มบุคคลที่เขาศึกษาออกเป็น 2 ด้าน คือ เมื่อบุคคลได้รับข่าวสาร บุคคลนั้นจะ เผชิญกับการตัดสินใจสองอย่าง คือ การยอมรับหรือไม่ยอมรับ ซึ่งบุคคลนั้นจะมาถึงจุดของการ ตัดสินใจ โดยการเชื่อมข่าวสารให้สัมพันธ์กับความรู้เดิมของเขาที่มีอยู่ก่อนแล้ว และความรู้สึก ความพร้อมในการจะมีการกระทำบางอย่าง ในกระบวนการตัดสินใจซึ่งประกอบด้วยการประเมิน ค่าของ "ข่าวสาร" นั้น เขาอาจจะต้องเปลี่ยนส่วนประกอบบางส่วนของทัศนคติก็ได้

จากการศึกษาของเชอร์ริฟ (Sherif, 1961) ได้แบ่งขอบเขตทัศนคติออกเป็น 3 ชนิด คือ การยอมรับ (acceptance) การไม่ยอมรับ (rejection) และการไม่ผูกมัดในด้านใด ๆ (noncommitment) การที่บุคคลจะตัดสินใจว่าความคิดเห็นของตนเองจะอยู่ในชนิดใดนั้น บุคคล นั้นจะต้องอาศัยการประเมินผล (evaluation) หรือการพิจารณา (judgment) ถ้าบุคคลนั้นเต็มใจที่จะ "เห็นด้วย" กับข้อความใดก็แสดงว่า "ยอมรับ" ความคิดเห็นนั้น และในทางตรงกันข้าม ถ้าบุคคล

นั้น "ไม่เห็นด้วย" กับข้อความใดก็แสดงว่าเขา "ไม่ยอมรับ" ความคิดเห็นนั้น และถ้าบุคคลนั้น "ไม่แน่ใจ" หรือ "ไม่มีความคิดเห็น" ต่อข้อความใดก็แสดงว่าบุคคลนั้นอยู่ในภาวะที่ไม่มีการผูกมัดหรือตัดสินใจในการ "ยอมรับ" หรือ "ไม่ยอมรับ" การ "ยอมรับ" และ "ไม่แน่ใจ" นี้จะมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับระดับของการมีส่วนร่วมนั่นเอง

ในการศึกษาของเคลมาน (Kelman, 1958) ได้เสนอความหมายของทัศนคติ 3 แบบ คือ ทัศนคติที่เกิดจากการยินยอม (compliance attitudes) ทัศนคติที่เกิดจากสร้างเอกลักษณ์ (identification attitudes) และทัศนคติที่เกิดจากความต้องการและค่านิยมของบุคคลนั้น (internalized attitudes) โดยผู้ศึกษาได้ให้ความสนใจว่าปัจจัยส่วนบุคคล จะมีความสัมพันธ์ต่อทัศนคติที่มีต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ดังนั้น กลุ่มเป้าหมายที่แตกต่างกัน ย่อมอาจมีการรับรู้และตอบสนองต่อการสื่อสารในลักษณะที่แตกต่างกัน ดังนั้น การใช้สื่อดังกรณีของการส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม จึงต้องมีการจำแนกกลุ่มเป้าหมายให้ชัดเจน และกำหนดวัตถุประสงค์ของการใช้สื่อและแนวทางในการใช้สื่อให้เหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมายต่างๆ

จากการสืบค้นงานวิจัยในด้านการรับรู้และทัศนคติต่อการใช้สื่อของ สุจิตรา เปลี่ยนรุ่ง (2539) ที่ได้ศึกษาพฤติกรรมการเปิดรับฟัง ความคาดหวัง และความพึงพอใจของนิสิตนักศึกษาในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑลต่อสถานีวิทยุจุฬาฯ โดยใช้แบบสอบถามเก็บข้อมูลจำนวน 400 ตัวอย่าง ผลการวิจัยพบว่า พฤติกรรมการรับฟังไม่มีความสัมพันธ์กับความคาดหวัง ความพึงพอใจจากการรับฟังสถานีวิทยุจุฬาฯ ในขณะที่ความคาดหวังมีความสัมพันธ์ทางบวกกับความพึงพอใจในการรับฟังสถานีวิทยุจุฬาฯ

อุษา จันทรประกาศ (2534) ศึกษาการใช้ประโยชน์และความพึงพอใจของผู้ฟังรายการสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย จังหวัดจันทบุรี โดยศึกษาจากกลุ่มตัวอย่าง 300 คน ในหมู่บ้านรอบ ๆ สถานี ผลการวิจัยพบว่า ผู้ฟังมีพฤติกรรมการเปิดรับฟังรายการ คือ ฟังรายการค่อนข้างบ่อย สาเหตุการฟังที่สำคัญที่สุด เพราะรูปแบบรายการมีความน่าสนใจ และผู้ฟังสนใจเนื้อหารายการด้านเกษตรมากที่สุด นอกจากนั้นยังมีการศึกษาข้อมูลส่วนตัวของผู้ฟัง พบว่า การศึกษาเป็นเพียงปัจจัยเดียว ที่ทำให้ความพึงพอใจ แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญที่ .05 โดยผู้ฟังที่มีการศึกษาระดับปริญญาตรีมีแนวโน้มการใช้ประโยชน์และความพึงพอใจสูงสุด

เรือเอกวรกิจ หิรัญวัฒน์ศิริ (2536) ทำการวิจัยเรื่องการศึกษาทัศนคติและพฤติกรรม การรับฟังรายการวิทยุกระจายเสียงประเภทข่าวและสารความรู้คู่กันที่ซานเรื่อนของสถานีวิทยุกระจายเสียง 919 สำนักงานพัฒนาพิเศษ กองอำนวยการกลางรักษาความปลอดภัยแห่งชาติ กองบัญชาทหารสูงสุด โดยสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่าง 300 คน ด้วยวิธีการสุ่มแบบบังเอิญ ผลการศึกษาพบว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่รับฟังรายการแบบฟังบ้างไม่ฟังบ้าง แต่เมื่อเปิดรับฟัง

แล้ว จะฟังจนจบรายการ และได้มีการศึกษาพฤติกรรมหลังฟังรายการ พบว่า โดยส่วนใหญ่ ไม่เคยนำข่าวสารที่ได้จากการรับฟังไปพูดคุยแลกเปลี่ยนกับบุคคลอื่น แต่จะนำข่าวสารที่ได้ไปใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวัน

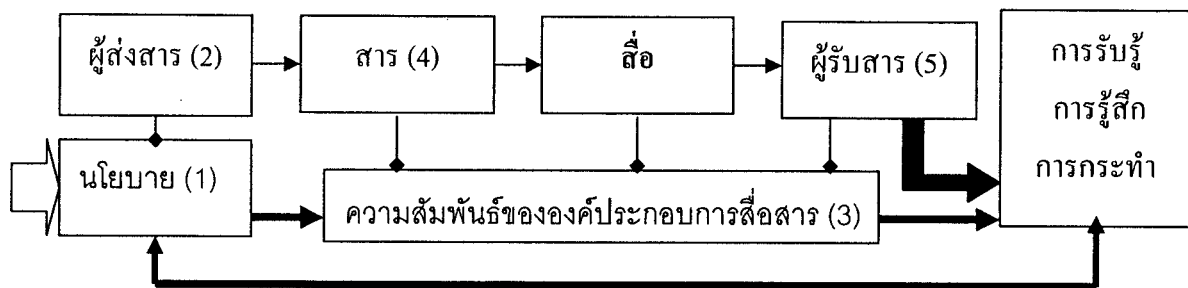
คณะกรรมการบริหารสถานีวิทยุจุฬาฯ และแผนกสื่อสารมวลชน คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (2521) ได้ทำการสำรวจผู้ฟังและผลการรับฟังสถานีวิทยุจุฬาฯ พบว่า คนส่วนใหญ่นิยมฟังตอนกลางคืนของวันจันทร์ถึงวันศุกร์ ในระยะเวลาตั้งแต่ 15 นาที ไปจนถึง 3 ชั่วโมง รายการเพลงเป็นที่นิยมมากที่สุด และพบว่าปัจจัยส่วนตัวในด้านอายุมีบทบาทสำคัญในความแตกต่างในการรับฟัง กล่าวคือ คนสูงอายุนิยมฟังรายการตอนเช้าตรู่ ในขณะที่วัยรุ่นชอบฟังตอนค่ำ โดยมีช่วง prime time ระหว่าง 18.00 – 23.00 น. ตั้งแต่วันจันทร์วันศุกร์

ผลการตรวจสอบเอกสารจึงพบว่าการศึกษาการรับรู้และทัศนคติส่วนใหญ่ จะเน้นศึกษาปัจจัยส่วนบุคคลด้านต่าง ๆ ที่มีต่อทัศนคติ อาทิ การวิเคราะห์แจกแจงว่าความแตกต่างระหว่างเพศ อายุ อาชีพ การศึกษา ตำแหน่ง หรือปัจจัยอื่น ๆ มีผลต่อทัศนคติต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งแตกต่างกันหรือไม่ ซึ่งแนวทางที่กล่าวมานี้เป็นวิธีการเชิงปริมาณที่การศึกษาทัศนคติมักจะนำเสนอ แต่สำหรับการศึกษาด้านการรับรู้และทัศนคติของกลุ่มผู้รับสารที่มีต่อการใช้อีเอ็มของกรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อมในที่นี้ เป็นการปรับแนวคิดทฤษฎีด้านการรับรู้และทัศนคติมาใช้ศึกษาวัตถุประสงค์ของการใช้อีเอ็มว่าต้องการให้ผู้รับสารรับรู้และมีทัศนคติในระดับใด ซึ่งก็สามารถแบ่งออกได้เป็น 3 ระดับ ได้แก่ 1) ให้เกิดความรู้หรือมีความเข้าใจในข้อเท็จจริงของปรากฏการณ์ด้านสิ่งแวดล้อม 2) ให้เกิดความรู้สึกร่วมหรือมีจิตสำนึกที่ลึกซึ้งต่อสภาพการณ์ดังกล่าว และ 3) ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมหรือเกิดการกระทำใหม่ที่ต้องการให้สภาพที่เป็นอยู่เปลี่ยนไปในทางที่ดีขึ้น และเหมาะสมแก่การส่งเสริมและรักษาสิ่งแวดล้อม

2.5 กรอบการประยุกต์ใช้แนวคิดทฤษฎี

จากแนวคิดทฤษฎีที่ได้กล่าวมาแล้ว จะเห็นได้ว่าล้วนมีความจำเป็นต่อการศึกษานโยบายและการใช้อีเอ็มของกรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม เนื่องจากการวิเคราะห์เชิงคุณภาพในด้านนโยบายและการใช้อีเอ็ม จะต้องเริ่มจากการศึกษาโครงสร้างและหน้าที่ขององค์กร การสร้างกระบวนการใช้อีเอ็มด้านสิ่งแวดล้อมผ่านองค์ประกอบของการสื่อสารที่มีอยู่ พร้อมทั้งควรมีการคัดเลือกเนื้อหาสารบางรายการมาวิเคราะห์ให้เห็นความหมายในรายละเอียด และสุดท้ายก็เป็นการวิเคราะห์เป้าหมายของการใช้อีเอ็ม ว่ามีวัตถุประสงค์มุ่งให้เกิดการรับรู้ในระดับใดในหมู่ผู้รับสารดังแผนภูมิต่อไปนี้ ซึ่งได้มีการระบุการใช้แนวคิดทฤษฎีในส่วนต่างๆ ของการวิเคราะห์โดยใช้ตัวเลขดังนี้

- (1) แนวคิดทฤษฎีนโยบายสาธารณะ
- (2) แนวคิดทฤษฎีหน้าที่นิยม
- (3) แนวคิดทฤษฎีองค์ประกอบของการสื่อสาร
- (4) แนวคิดทฤษฎีเนื้อหาสาระและความหมาย
- (5) แนวคิดทฤษฎีการรับรู้และทัศนคติ

ภาพที่ 2.5 การประยุกต์ใช้แนวคิดทฤษฎีในการวิเคราะห์นโยบายและการใช้สื่อ
ของกรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม

จากแผนภูมิดังกล่าว แสดงให้เห็นกรอบการประยุกต์ใช้แนวคิดทฤษฎีในการศึกษา ดังนี้

- (1) แนวคิดทฤษฎีนโยบายสาธารณะ ใช้วิเคราะห์นโยบายของรัฐบาลที่ดำเนินการผ่านกรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม ในรูปแบบของวิสัยทัศน์ พันธกิจ วัตถุประสงค์ และเป้าประสงค์ของการดำเนินโครงการว่าด้วยการใช้สื่อเพื่อส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม
- (2) แนวคิดทฤษฎีหน้าที่นิยม ใช้ศึกษาวิเคราะห์โครงสร้างองค์กรและนโยบายการใช้สื่อของกรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม ซึ่งเป็นผู้ส่งสาร (sender—s) หรือองค์ประกอบที่ 1 ของการสื่อสาร ในแนวคิด S-M-C-R
- (3) แนวคิดทฤษฎีองค์ประกอบของการสื่อสาร ใช้ศึกษาวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของสาร และสื่อ ผู้รับสาร ที่ผู้ส่งสารกรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อมใช้เพื่อส่งไปยังกลุ่มผู้รับสารต่างๆ โดยให้สื่อเป็นศูนย์กลางของการวิเคราะห์
- (4) แนวคิดทฤษฎีเนื้อหาสาระและความหมาย ใช้ศึกษาวิเคราะห์ตัวอย่างของสารที่น่าสนใจ ที่กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อมถ่ายทอดผ่านสื่อออกไปยังผู้รับสาร ว่ามีแนวในการสร้างอำนาจครอบงำในรูปแบบของวาทกรรมในด้านใด

(5) แนวคิดทฤษฎีการเรียนรู้และทัศนคติ ใช้ศึกษาวิเคราะห์วัตถุประสงค์ของการใช้สื่อว่ามุ่งให้ผู้รับสารมีการรับรู้และทัศนคติเพื่อก่อให้เกิดผลในรูปแบบใด ตั้งแต่ การให้ความรู้ การปลูกฝังจิตสำนึก ไปจนถึงการกระทำหรือการมีพฤติกรรมไปตามแนวนโยบายการใช้สื่อของกรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม

ผลการวิเคราะห์ด้วยกรอบทฤษฎีดังกล่าวจากการศึกษานโยบาย ความสัมพันธ์ขององค์ประกอบการสื่อสาร ไปจนถึงการวิเคราะห์วัตถุประสงค์ของการใช้สื่อที่มีต่อกลุ่มเป้าหมาย จะนำมาศึกษาแนวทางและข้อเสนอแนะในการปรับปรุงการดำเนินงานของกรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อมให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้นต่อไป